

MAAHANMUUTTAJA KAHDEN KULTTUURIN
VÄLISSÄ
INVANDRARE MELLAN TVÅ KULTURER

31.10.2000

SÄÄTYTALO, HELSINKI
STÄNDERHUSET, HELSINGFORS

EUROOPAN KULTTUURISÄÄTIÖN
SUOMEN OSASTO
EUROPAS KULTURFOND, FINLANDS SEKTION

HAKAPAINO OY, HELSINKI 2001

ISBN 951-8932-15-8

SISÄLLYSLUETTELO

AVAUSSANAT	5
ILKKA NIINILUOTO, Professori, Suomen Osaston puheenjohtaja	
MONIKULTTUURINEN SUOMI	9
Tasavallan presidentti TARJA HALONEN	
MAAHANMUUTTAJAT EUROOPASSA: SYRJÄYTYMISESTÄ KOTOUTUMISEEN	17
M’HAMMED SABOUR, Professori, Joensuun yliopisto, Sosiologian laitos	
MAAHANMUUTTAJIEN KOTOUTTAMINEN	
KOHTI MONIMUOTOISEMPAA SUOMEA	31
RISTO LAAKKONEN, Neuvotteleva virkamies, Työministeriö	
MONIKULTTUURISUUDEN MAHDOLLISUUS?	43
MIRJA-TYTTI TALIB, Lehtori, Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos	
MAAHANMUUTTAJAT JA TYÖLLISTYMINEN SUOMI MAAHANMUUTTOMAANA	53
ANNIKA FORSANDER, Tutkija, Väestöliitto, Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos	
OMAN KULTTUURIN SÄILYTTÄMINEN	
KIELI, KULTTUURI JA USKONTO	65
OKAN DAHER, Hallituksen puheenjohtaja, Suomen Islam-seurakunta, Tataariyhteisö	
OMA LEHTI TIETOTYHJIÖSSÄ	73
EILINA GUSATINSKY, Päätoimittaja, Spektr-lehti	
MAAHANMUUTTAJA YRITTÄJÄNÄ	77
SELIM CEYLAN, Toimitusjohtaja, Rapid Prototyping Center	
BRAVING IT OUT IN FINLAND	81
LILIAN NEO, Lil's Fine Arts	
MONIKULTTUURISUUS JA SUVAITSEVUUDEN RAJAT	87
JUHA SIHVOLA, Professori, Jyväskylän yliopisto	

ILKKA NIINILUOTO

Puheenjohtaja

AVAUSSANAT

Arvoisa Tasavallan Presidentti Tarja Halonen,

Your Excellences,

Hyvät naiset ja herrat!

Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen osaston puolesta minulla on kunnia ja ilo toivottaa teidät kaikki tervetulleiksi seminaariin ”Maahanmuuttaja kahden kulttuurin välissä”.

Mina damer och herrar!

Å Europas Kulturfond, Finlands Sektions vägnar önskar jag Er alla välkomna till seminarium ”Invandrare mellan två kulturer”.

Ladies and Gentlemen!

On behalf of the Finnish National Committee of the European Cultural Foundation, I wish you all welcome to the seminar "Immigrants between Two Cultures".

Jääkauden väistyttyä pohjoisesta Euroopasta 10.000 vuotta sitten Suomen alueelle on kohdistunut useita muuttoaaltoja. Z. Topeliuksen kuoleman jälkeen 1899 ilmestyneessä Maamme-kirjan 16. painoksessa arvioidaan, että sadasta silloisesta Suomen asukkaasta 86 on suomalaista sukujuurta, 12 ruotsalaista, yksi venäläinen ja yksi muuta, joihin kuuluu Topeliuksen mukaan mm. saksalaisia, englantilaisia, ranskalaisia, sveitsiläisiä, tanskalaisia, puolalaisia, juutalaisia ja mustalaisia. Topelius oli hyvin selvillä, että maahan muuttanut väestö on merkittäväällä tavalla vaikuttanut Suomessa nousevaan kaupankäyntiin, käsityötaitoihin, taiteeseen ja tieteeseen. Hän toteaa suvaitsevaan tapaan, että "kaikki, jotka pitävät ja rakastavat tätä maata isänmaanansa, – kaikki, jotka noudattavat tämän maan lakia ja tekevät työtä sen hyväksi, ovat yhtä kansaa".

Voimakkaampaa on kuitenkin ollut muuttoliike pois Suomesta. On arvioitu, että Suomen nykyisen viiden miljoonan asukkaan lisäksi maailmalla elää noin 1,2 miljoonaa ihmistä, joiden kansalliset juuret ovat suomalaiset.

Suomen ulkomaalaisväestön määrä on jatkuvasti ollut Euroopan alhaisimpia, vielä 10 vuotta sitten vain 0,5 prosentin luokkaa. 1990-luvun aikana määrä kuitenkin kohosi nopeasti lähelle 100.000 henkeä,

siis melkein 2 prosenttiin. Syrjäinen Suomi on omasta tahdostaan tempautunut osaksi integroituvaa Eurooppaa ja globalisoituvaa talousjärjestelmää. Tämän tuloksena kahden kotimaisen kielen ja varsin yhtenäisen perinteen hallitsemasta maastamme on nopeasti tulossa monikulttuurinen alue, johon entisten etnisten vähemmistöjen rinnalle on maahanmuuttajina ja pakolaisina syntynyt uusia ryhmiä.

Elinkeino- ja ikärakenteen muuttuessa on arvioitu, että Euroopassa tarvitaan miljoonia maahanmuuttajia uhkaavan työvoimapulan ratkaisemiseksi. Samaan aikaan muukalaispelko ja -viha ovat saaneet aikaan monissa maissa rasistisia reaktioita ja konflikteja. Nämä ilmiöt koskevat myös Suomea. Här i Finland har vi varit stolta över den framgångsrika tvåspråkiga, finska och svenska kulturen. Emme kuitenkaan ole varmoja, mikä olisi paras tapa ratkaista uusiin etnisiin vähemmistöihin liittyviä haasteita ja ongelmia. Vaikka viranomaiset ovat rakentaneet ulkomaalaispolitiikkaa ja kansalaisjärjestöt ovat työskennelleet suvaitsevaisuuden puolesta, meillä on vielä pitkä matka kohti monikulttuurista Suomea, joka säilyttää tasa-arvoisen ja turvallisen hyvinvointiyhteiskuntamme perinteen.

Maahanmuuttajat ovat kahden kulttuurin välissä. Yhtäältä heillä on oma perinteensä, kielensä, tapansa ja uskonsa, joita he haluavat vaalia. Toisaalta heidän tulisi oppia ymmärtämään sitä uutta ympäristöä, jossa he perheineen elävät. Siten maahanmuuttajien tulee voida säilyttää ja ylläpitää omia kulttuuriperinteitään, ja tätä toimintaa olisi myös valtakulttuurin kunnioitettava ja tuettava. Mutta maahanmuuttajia myöskin – keväällä 1999 hyväksytyn lain uuden iskusanan mukaisesti –

kotoutetaan Suomeen. Näiden kahden teeman varaan on rakennettu nyt alkavan seminaarin ohjelma.

Olemme erityisen kiitollisia siitä, että Tasavallan Presidentti on luvannut puhua ensimmäisenä tässä seminaarissa. Uskon, että tätä puheenvuoroa kuuntelee paikalle saapuneen suuren, 250 hengen osanottajajoukon ohella median välityksellä koko maassamme asuva väestö. The message of the President of the Republic will no doubt be heard also outside Finland.

Euroopan Kulttuurisäätiö on vapaa, hallituksista riippumaton kansalaisjärjestö, jolla on toimintaa 20 maassa. Päämaja sijaitsee Amsterdamissa. Suomen osasto, joka täytti viime vuonna 30 vuotta, on pyrkinyt käynnistämään ja aktivoimaan yhteiskunnallista keskustelua tärkeistä kysymyksistä. Suomen osasto järjesti jo viime vuoden 1999 toukokuussa seminaarin ”Maahanmuuttajat ja suomalaiset – suuntaviivoja 2000-luvulle”. Nyt alkava seminaari ”Maahanmuuttaja kahden kulttuurin välissä” jatkaa keskustelua aiheesta, joka on jatkuvasti tullut yhä ajankohtaisemmaksi.

Seminaarin järjestämistä ovat ystävällisesti tukeneet Jenny ja Antti Wihurin rahasto, Opetusministeriö ja Svenska kulturfonden. Lämmin kiitos voidaan kohdistaa myös Euroopan Kulttuurisäätiön Suomen Osaston hallituksen jäsenille ja sihteeri Tuija Kärkkäiselle, jotka ovat aktiivisesti osallistuneet seminaarin suunnitteluun ja järjestämiseen.

TASAVALLAN PRESIDENTTI

TARJA HALOSEN PUHE

MONIKULTTUURINEN SUOMI

Yhdistyneiden Kansakuntien yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen mukaan kaikki ihmisolennot syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.

Ihminen on sosiaalinen olento, jonka ihmisuus kehittyy vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Juuri sen vuoksi on niin tärkeää, että voisimme taata jokaiselle yksilölle parhaat mahdollisuudet kehittää sitä pääomaa, jonka hän syntyessään saa. Samalla hän kasvaa myös yhteistyökykyiseksi ja -haluiseksi ihmiseksi.

Maailmassa on paljon enemmän kieliä ja kulttuureja kuin kansallisvaltioita. Lisäksi samaan kulttuuriin alkuaan kuuluneet ihmiset

ovat vuosisatojen kehityksen myötä joutuneet toisistaan eroon ja muodostaneet uudenlaisia kulttuurisia kokonaisuuksia. Ihmiskunnan historia on täynnä sotia, väkivaltaa ja puutetta. Monella olisi tästä syystä aihetta katkeruuteen ja vihaan. Näitä kielteisiä käyttäytymismalleja kuitenkin kannattaa varoa, sillä viha on huono ihmisen, kodin tai yhteiskunnan rakennusaine. Ihmisten välinen kanssakäyminen on perusolemukseltaan myönteinen asia ja sellaiseksi sitä pitää edelleen kehittää. Demokratia perustuu ihmisten tasavertaisuuteen. Enemmistö tekee kuitenkin päätöksiä, jotka koskevat myös vähemmistöä. Enemmistön velvollisuus on huolehtia siitä, että vähemmistön oikeuksia kunnioitetaan.

Maahanmuuttajat ovat usein vähemmistönä uudessa kulttuurissaan ja vähemmistön jäsen joutuu aina helpommin ihmisoikeusloukkausten kohteeksi. On tärkeää, että tämä riski tiedostetaan, kun puhumme vähemmistöjen ongelmista. Hallituksilla on jo kansainvälisten ihmisoikeussopimusten perusteella velvollisuus estää ihmisoikeusloukkaukset ja edistää aktiivisesti ihmisoikeuksien toteutumista alueellaan.

Lähes päivälleen vuosi sitten nämä kysymykset olivat suuren keskustelun kohteena Tampereella. Euroopan Unioni totesi tuolloin huippukokouksessaan mm. haluavansa taata jäsenmaiden alueella laillisesti oleskeleville kolmansien maiden kansalaisille oikeudenmukaisen kohtelun. Euroopan Unionin jäsenmaat ja EU itse yhteisönä halusivat vahvistaa jäsenmaittensa jo aikaisemmin Yhdistyneille Kansakunnille ja Euroopan neuvostolle tekemiä ihmisoikeussitoumuksia.

Euroopan neuvoston antaman juridisen suojan lisäksi haluttiin erilaisin toimin vahvistaa yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä käytännössä. Kolmansien maiden kansalaisille haluttiin taata EU:n kansalaisiin verrattavissa olevat oikeudet ja velvollisuudet mm. tehokkaammalla kotouttamispolitiikalla ja työelämän käytännöillä. Työtä on jatkettu eri tavoin. Vastikään hyväksyttiin kaksi uutta direktiiviä, joista toinen koskee rasismia, toinen työelämän syrjintää. EU:n valmisteilla oleva perusoikeusasiakirja on myös tässä suhteessa tärkeä.

Kansainvälisen yhteisön normisto, muut kannanotot ja ohjaus ovat kaikille maille tärkeitä. Yhdelläkään ei ole varaa itsetyytyväisyyteen. Nämä auttavat myös käytännön työssä Suomessa, jossa hallitus valmistelee parhaillaan erityistä rasismiin vastaista toimintaohjelmaa. Myös syrjintävaltuutetun viran perustamista valmistellaan.

Suomi on ollut lähes koko historiansa ajan sekä maastamuutto- että maahanmuuttomaa. Suomalaiset ovat muuttaneet siirtolaisiksi koko ajan. Maahanmuuton suhteen muodostaa poikkeuksen raskaan toisen maailmansodan jälkeiset vuosikymmenet. Vasta 1970-luvulla Suomeen muutti enemmän ulkomaalaisia, kun otimme ensin pakolaisia Chilestä ja sitten Vietnamista. On luonnollista, että eurooppalaiseen Suomeen muutetaan eri syistä.

Suomessa ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä on 1,8 prosenttia. Luku on Länsi-Euroopan alhaisin. Myös väestöltään pienessä ja monille kaukaisessa Islannissa on suhteessa väestömäärään enemmän maahanmuuttajia kuin Suomessa. Ulkomaan kansalaisten osuus on työvoimastamme noin 0,9 prosenttia, mikä sekin on lukuna kovin

vaatimaton. Lisäksi yli kolmannes maahanmuuttajista on etniseltä alkuperältään suomalaisia.

Ulkosuomalaisten lukumäärä lähentelee 1,3 miljoonaa, kun ulkosuomalaiseksi katsotaan henkilö, jonka molemmat vanhemmat tai toinen heistä on syntynyt Suomessa. Käytännössä lähes jokaisella suomalaisella on ulkomailla omainen, sukulainen, ystävä tai tuttava. Tämän seikan voisi olettaa vahvistavan valmiuksiamme kohdata maailma täällä kotona ja hyväksyä kaikkeen kanssakäymiseen liittyvä vastavuoroisuus. Moni meistä on lisäksi opiskellut, ollut ansiotyössä tai käynyt ulkomailla. Tästä huolimatta monet katsovat yhä, ettei tänne saisi tulla muita kuin suomalaisia maailmalta.

Suomen väestössä on sekä myönteisesti että kielteisesti etniseen monimuotoisuuteen ja erilaisuuden kohtaamiseen suhtautuvia. Suurimmalle osalle nuoria monikulttuurinen arki on luonnollinen, itsestään selvä asia. Meillä on myös kielteisesti, torjuvasti ja jopa vihamielisesti etnisiin vähemmistöihimme suhtautuvia suomalaisia. Asian uutuudesta ja vaikeudesta kertoo, että kantaa ottamattomien suomalaisten määrä on edelleen hyvin korkea. Se on haaste meille kaikille.

Viime aikoina julkisuuteen tulleiden etnisten konfliktien taustalla on pitempiaikainen kehitys. Suuret otsikot ovat vain jäävuoren huippu, sillä vain murto-osa rasistisista yhteenotoista tulee viranomaisten tietoon. Jokainen väkivallanteko on liikaa ja aiheuttaa lisäksi koston kierteen, jota on aina vain vaikeampi pysäyttää. On todella korkea aika herättää eri toimijat kantamaan yhteistä vastuuta ja etsimään yhteistyössä tehokkuutta toimenpiteisiin.

Tiedotusvälineillä on Suomessa ja kaikkialla demokratioissa suuri vastuu siitä, millä tavalla yhteiskunnat kohtaavat etnisen monimuotoisuuden. Ilmaisuvapaus on oikeus, joka kuuluu demokratiaan, mutta myös vastuu välittää totuudellista ja monipuolista tietoa läheisestä ja kaukaisemmasta maailmasta, ja pystyä rakentamaan näistä yksittäisistä tiedoista myös suurempia kokonaisuuksia.

Yhteiskunnan ongelmista kertominen on tärkeää, mutta yhtäläillä on tarpeellista uutisoida myönteisistä ja kannustavista esimerkeistä. Historialliset etniset vähemmistömmä ja maahanmuuttajat tuovat Suomelle kielitaitoa, kulttuuriosaamista ja muita voimavaroja, joita olemme vasta hyvin pienessä mittakaavassa osanneet yhteiseksi hyväksi hyödyntää. Uutisointia, joka mahdollistaa kokonaisen etnisen ryhmän tuomitsemisen tai kaikki maahanmuuttajat yleistävän leimaamisen rikollisiksi ja tukien väärinkäyttäjiksi, tulee aina välttää. Syntyperän korostaminen rikoksiin liittyvissä tapauksissa on esimerkki tästä.

Synnytettyjen ennakkoluulojen, uhkakuvien, yleistysten ja uskomusten poispyyhkiminen on pitkä ja joskus tuloksettomaltakin tuntuva prosessi. Haluan tässä yhteydessä kuitenkin kiittää niitä monia median piirissä työtänsä tekeviä miehiä ja naisia, jotka ovat usein oman turvallisuutensa uhalla välittäneet meille tarvitsemaamme tietoa tai jotka oman ympäristönsä paineista riippumatta ovat pyrkineet valottamaan yksittäisten kohu-uutisten taustaa ja syy-yhteyksiä.

Todellinen kansainvälistyminen on paljon enemmän kuin tavaroiden vieminen ja tuominen, käynnit ulkomailla tai tänne suuntautuva turismi, jotka toki ovat ovi uuteen. Kansainvälisyys on vielä enemmän. Se on

osallisuutta ja osallistumista. Kansainvälisyys on samaistumista maailman iloihin ja suruihin. Se on solidaarisuutta ja vastuunkantamista. Se on myös kumppanuutta ja uusia mahdollisuuksia, kenties myös oman identiteetin parempaa tuntemista.

Maahanmuutto Suomeen tulee jatkumaan ja etninen monimuotoisuus yhteiskunnassamme kasvamaan. Meillä on kaikki mahdollisuudet kehittää hyviä kansallisia käytäntöjä sekä ottaa oppia muualla toteutetuista hyvistä käytännöistä ja huonoista varoittavista esimerkeistä. Tiedän, että täällä on nyt koolla erinomaisia asiantuntijoita. Haluan antaa tekemällemme työlle julkista tunnustusta ja vakuuttaa, että omalta osaltani pyrin suvaitsevaisuuden edistämiseen sekä kannustamaan sen rikkauden löytämiseen, mitä kulttuurien kirjo merkitsee.

Haluan omalta osaltani painottaa sitä, että lapset ovat tässäkin asiassa ensisijaisen tärkeitä. Meidän on huolehdittava siitä, että maahanmuuttajalapset voivat ja iloisin mielin täyttää oppivelvollisuutensa. Syrjäytyminen myöhemmistä ammattiopinnoista ja ulkopuolisuus yhteiskunnassamme alkaa koulun keskeyttämisestä. Koulun ja vanhempien välisen elävän yhteyden kehittäminen ja ylläpitäminen on erityisen tärkeää kunnissa ja alueilla, joiden väestöön kuuluu etnisiä vähemmistöjä. Kun painotan yhteyden kehittämisen tärkeyttä, tarkoitan sekä enemmistöön että eri vähemmistöihin kuuluvien lasten vanhempia.

Toinen tärkeä asia on työ. Työllisyyden parantaminen on edelleen kansallisen tavoitelistamme kärjessä, mutta myös maahanmuuttajien erittäin korkean työttömyysasteen alentaminen on yhteinen tehtävä. Huomattavalla osalla maahanmuuttajia on takanaan lähtömaan häneen

investoimaa tai hänen itsensä kustantamaa koulutusta ja osaamista, jota ei saa eikä kannata mitätöidä. Mitä enemmän kiinnitämme huomiota näihin asioihin nyt, sitä pienemmäksi jälkilasku tulee yhteiskunnalle muodostumaan huomenna. Tarvitsemme lisäksi työelämässä entistä enemmän monikulttuurisosaamista, jota erityisesti monet toisen polven maahanmuuttajat kykenevät Suomelle antamaan.

Kaikki maat joutuvat etsimään keinoja rasismia ja etnistä syrjintää vastaan. Mitään oikotietä hyviin etnisiin suhteisiin ei ole olemassa. Tällä tiellä tarvitaan viisaita päätöksentekijöitä, puolueita ja niitä tukevia valistuneita äänestäjiä, hyvää hallintoa, valpasta ja oikeudenmukaista mediaa, työelämän osapuolia, kansalaisjärjestöjä, osallistuvia etnisten vähemmistöjen järjestöjä, yhteisöjä ja tavallisia ihmisiä – meitä jokaista.

Vain yhdessä me voimme tehdä turvallisen, demokraattisen ja samalla myös oikeudenmukaisemman maailman. Suurin haaste ei ole sittenkään suvaitsemattomat ihmiset, joita on onneksi vähän, vaan me suuri enemmistö, kunnon kansalaiset, joiden pitää uskaltaa asettua puolustamaan syrjinnän kohteeksi joutunutta kanssaihmistämme.

M’HAMMED SABOUR

Professori

Joensuun yliopisto

**MAAHANMUUTTAJAT EUROOPASSA:
SYRJÄYTYMISESTÄ KOTOUTUMISEEN**

Tausta

Viimeisen 20 vuoden aikana maailma on kokenut suuria yhteiskunnallisia, poliittisia ja ideologisia muutoksia. Taloudellisen ja teknisen globalisaation vahvistuminen on mullistanut maantieteelliset etäisyydet, ihmisten keskinäisen kanssakäymisen sekä käsityksemme maailmasta. Se on vaikuttanut ihmisten pyrkimyksiin, unelmiin ja suunnitelmiin. On syntynyt muuttoliikkeitä, joita toki on menneisyydessäkin koettu. Vauras Eurooppa on monen unelmien kohde. Ihmiset pyrkivät yksilöinä ja ryhminä laillisesti tai laittomastikin niin sanottuun

”Euroopan linnakkeeseen”.¹ Runsas muuttoliike huolestuttaa viranomaisia ja tavallista kansaa. Samalla huomion kohteeksi nousevat jo Euroopassa olevat maahanmuuttajat, heidän olonsa ja statuksensa. Erityisen mielenkiinnon kohteiksi pääsevät toisen polven maahanmuuttajat tai oikeammin Euroopassa syntyneet maahanmuuttajien jälkeläiset. Eri maat toteuttavat uuskansalaistensa suhteen toisistaan poikkeavia strategioita: joillakin on eksplisiittinen tai implisiittinen tavoite assimiloida heidät (esimerkkinä Ranska), toisten ihanteena on pluralistinen monikulttuurisuus, vaikkei se toteudukaan toivotulla tavalla, ja jotkut uskovat ihmisten sopeutuvan ja ajan hoitavan mahdolliset ongelmat (*laissez-faire*). Ihmisten kärsimyksiä, ”heidän sopeutumisensa ja integroitumisensa mukanaan tuomaa kurjuutta”, kuten Pierre Bourdieu toteaa, ei oteta riittävästi huomioon. Mutta viranomaiset ja valtiovalta eivät voi ratkaista kaikkien ongelmia, joten paljon vastuuta jää myös maahanmuuttajille, perheille ja muille tahoille.

Maahanmuuttajasukupolven ja heidän jälkeläistensä väliin saattaa syntyä kuilu. Vanhemmilta puuttuu usein formaalinen koulutus, taloudellinen turva ja kulttuurikompetenssi. Heidän suhteensa omaan ja asuinmaan kulttuuriin ja arvomaailmaan on epäselvä, minkä seurauksena jälkeläisten identiteetti on hämärä ja heikkoihin symboleihin perustuva. Tilannetta pahentaa vielä valtaväestön ja yhteiskunnan instituutioiden usein kielteinen suhtautuminen heihin (Wihtol de Wenden, 1999). Seuraavassa

¹ Viime aikoina uutisoidut dramaattiset yritykset päästä Pohjois-Afrikasta, Turkista ja Lähi-Idästä Eurooppaan, ennen kaikkea Espanjaan ja Italiaan, osoittavat ainakin kahta asiaa: 1) taloudellisista ja yhteiskunnallisista syistä Eurooppa on rajoittanut tai sulkenut porttinsa maahanmuuttajilta; 2) kolmansien maiden kansalaiset ovat köyhyyden, työttömyyden ja sotien vuoksi epätoivoisessa tilanteessa ja näin ollen valmiita yrittämään kaikin keinoin, vaikka henkensä uhalla pääsyt Eurooppaan.

joitakin havaintoja maahanmuuton aiheuttamista reaktioista, kulttuuripluralismista ja sen vastavoimista.

Eurooppalainen kansallisvaltio ja etninen moninaisuus

Vuosisatojen ja -kymmenten aikana suurin osa eurooppalaisista kansallisvaltioista kohtasi etnisen moninaisuuden, vain harvat valtiot säilyttivät suhteellisen homogeenisuutensa (esim. Suomi ja Islanti). Kahden viimeksi kuluneen vuosisadan aikana syntynyt nationalismi pyrki aktiivisesti luomaan ja korostamaan yhtenäisyyttä, joka yritettiin toteuttaa jopa väkivalloin (entisen Jugoslavian maissa tapahtuneet etniset puhdistukset osoittavat, että nationalistis-etniset pyrkimykset elävät edelleenkin).

Ihmisten liikkuminen ja muuttaminen ei osoita laantumisen merkkejä, päinvastoin. Uusien ihmisryhmien syntyminen ja sen vaikutukset monissa kehittyneissä maissa sattuvat ajankohtaan, jolloin moderniteetti on joutunut kriisiin, yhteiskunta siirtynyt jälkiteolliseen vaiheeseen. Työvoiman saapuminen Eurooppaan ennen vuotta 1973 näytti vahvistavan vanhojen teollisuusmaiden valtaa. Nykyisin sen voi tulkita osaksi pääoman kasautumista. Kansainvälisen pääoman lisääntynyt liikkuminen, elektroninen vallankumous, vanhojen teollisuusmaiden heikkeneminen ja uusien alueiden nousu ovat johtaneet nopeaan taloudelliseen muutokseen Länsi-Euroopassa. Keskiluokan heikentyminen ja työvoiman lisääntyminen ovat johtaneet polarisoitumiseen ja sosiaaliseen kriisiin, jossa maahanmuuttajilla on edessään kaksinkertainen riski: monet heistä kärsivät työttömyydestä ja sosiaalisesta

marginalisoitumisesta. Joskus maahanmuuttajat on haluttu nähdä myös syypäiksi yhteiskunnan ongelmiin (Fassmann & Münz, 1994).

On väitetty, että taloudellinen ja kulttuurinen integraatio ja alueelliset ja poliittiset sopimukset laajentavat ylikansallista uskollisuutta, siis eurooppalaista solidaarisuutta ja inhimillisyyttä. Toisaalta erityisesti poliittisten ja taloudellisten kriisien sattuessa kansalliset erimielisyydet taas osoittavat heikkenemisen merkkejä ja kansallinen yhtenäisyys vahvistuu. Tällöin heikot (vähemmistöt) joutuvat kärsimään (Sabour, 1999). Uusi etninen ryhmä saattaa aiheuttaa konflikteja kansallisessa kulttuurissa ja identiteetissä, mutta se ei näytä kykenevän aiheuttamaan muutoksia niissä. Toivoa sopii, että moniulotteinen identiteetti vähentäisi ja poistaisi syrjivän suhtautumisen ja auttaisi etnisiä ryhmiä yhteistyöhön ja rinnakkaineloon.

Etnisten ryhmien ja valtaväestön kulttuurinen ja sosiaalinen vuorovaikutus nimittäin synnyttävät uusia ihmisiä, jotka vaikuttavat eurooppalaisissa yhteiskunnissa monella tavalla poliittisen osallistumisensa, kulttuuripluralisminsa ja kansallisen identiteettinsä kautta. Muuttuvassa maailmassa kansallisuus ja kansalaisuus -käsitteet joudutaan määrittämään uudelleen. Perinteisesti ymmärrettynä ne johtavat kulttuuriassimilaatioon ja homogeenisuuteen. Nyt tavoitteena kuitenkin on kulttuuripluralismi (Harinen, 2000). Monissa Euroopan maissa etnisiä vähemmistöjä kuitenkin eristetään ja marginalisoidaan: vähemmistökulttuuria pidetään vähemmistön merkitsijänä ja stigmatisoijana. Vähemmistölle itselleen se taas on vastustus- ja puolustusmekanismin tärkeä perusta (Sabour, 1998).

Kulttuuripluralismi voikin laajentaa ihmisten käsityksiä lukemattomine variaatioineen, lähteineen ja merkityksineen. Globaali kulttuuri puolestaan yhdenmukaistaa ihmisten käsityksiä. Sen leviäminen vaikeutuu monien sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten kriisien vuoksi. Siellä, missä maahanmuutto on vilkkainta, perinteisiin pitäytyvä kulttuuri vastustaa pluralismia ja puolustaa kansallista perintöä. Samoin monissa korkeasti kehittyneissä Euroopan maissa uutta vastustavat ne piirit, jotka kokevat olevansa taloudellisen uusjaon uhreja. Joidenkin mielestä vähemmistöjen poliittinen osallistuminen ja kulttuuripluralismin hyväksyminen voivat uhata kansallista identiteettiä, jos sen perustana pidetään etnistä puhtautta ja yhteistä kansallista kulttuuria. Saksa edustaa tietyllä tavalla tällaista jäykkää mallia (Schmidt, 1999).

Monien tutkijoiden mielestä (Coleman, 1994; Lapeyronnie, 1999) runsaasti maahanmuuttajia vastaanottavilla yhteiskunnilla (esim. Ranska, Iso-Britannia) on paineita hyväksyä tulokkaiden elämäntapa ja käsitykset osaksi yhteistä henkistä pääomaa. Kun näin tapahtuu, tulijoilla on mahdollisuus kehittää useita identiteettejä, joista osa on sidoksissa synnyinmaan kulttuuriin. Uudet henkilökohtaiset identiteetit kehittyisivät kokemuksen kautta ylikulttuurisia elementtejä kantaviksi, monipuolisiksi ja moniulotteisiksi. Mutta niin sanottu postmoderni yhteiskunta, vaikka tarvitseekin identiteetiltään monenlaisia kansalaisia, ei voi useinkaan tarjota maahanmuuttajille tilaisuutta hankkia sitä. Maahanmuuttajat elävät yksilöpsykologisesti selvittämistä vaativassa ja muutoksia täynnä olevassa tilassa. He orientoituvat uudessa yhteiskunnassakin aluksi omasta ydinkulttuurinsa positiosta lähtien (Koser & Lutz, 1998).

Erilaisuutta edustavien ihmisten kohtaaminen ja rinnakkaiselo heidän kanssaan voi aiheuttaa konflikteja. Syyt voivat olla kulttuurien ja arvotaustojen ristiriidat tai/sekä sosiaaliset ja taloudelliset intressit. Valtaväestön ja vähemmistöjen sisäiset tai keskinäiset konfliktit ja ristiriidat implikoivat aina diskriminaation, rasismia ja syrjäyttämisen kaltaisia ongelmia.

Maahanmuuttajat, rasismi ja työmarkkinat

Rasismi voi olla formaalista tai informaalista. Formaalisrasismissa erotetaan strukturaalinen ja institutionaalinen muoto. Informaalinen rasismi ilmenee dominoivan ryhmän asenteissa heikompia kohtaan. Esimerkiksi Ranskassa ja Saksassa vältetään termiä rasismi. Keskustelu toiseudesta on steriiliä, eikä pureudu ilmiön syihin riittävästi. Toiseuden merkittäjänä mainitaan kulttuuri, uskonto, kieli tai vastaavat tekijät, mutta vaikkapa muslimien syrjittäminen Euroopassa perustuu ilmaistun kulttuurisen erilaisuuden lisäksi arabien tai afrikkalaisten rodulliseen tunnusmerkistöön (Essed, 1993; Sabour, 1998).

Euroopassa rasismia selitetään historiallisesti, ideologisen perinteen jäänteeksi tai kulttuurikäytännöksi, joka on kehittynyt etnisten konfliktien kautta kansallisvaltioiden rakennuskaudella. Toisinaan viitataan myös siirtomaavaltaan ja sen perinteeseen. Tämän päivän rasismia juuret ovat ehkä sittenkin niissä taloudellisissa ja sosiaalisissa muutoksissa, jotka ovat kyseenalaistaneet moderneissa länsimaissa vallinneen optimistisen kehitysuskon. 1970-luvun alusta maailman taloudellinen uudelleenmuotoutuminen ja kulttuurinvaihto on näyttäytynyt kehittyneiden maiden väestölle uhkana vallinneelle

elämänlaadulle, sosiaalisille suhteille ja kulttuuri-identiteetille. Uusien etnisten ryhmien ilmaantumisen on nähty lisäävän uhkakuvia varsinkin valtaväestön vähempiosaisissa. Tulokkaiden on pelätty heikentävän työväen kulttuuria ja keskinäistä solidaarisuutta (Miles, 1993; Taguieff, 1999). Äärioikeistoon sijoittuvat poliitikot ovat näin löytäneet otollisen joukon ideologialleen. Ammattiliittojen ja perinteisten puolueiden aseman heikkeneminen ovat antaneet tilaa rasismille ja sen kaltaisille liikehdinnöille.

Syrjivässä, rasistisessa suhtautumisessa on kyse prosessista, jossa tietyt sosiaaliset ryhmät arvioivat toiset itseään heikommiksi ulkonäön tai kulttuurin perusteella. Prosessi johtaa poliittiseen, sosiaaliseen tai taloudelliseen vallankäyttöön, jonka tavoitteena on syrjäyttää heikommaksi arvioidut. Heitä vastaan käytetään ennakkoasenteita ja stereotyyppioita, jotka kohdistetaan yhtä lailla kaikkiin yksilöihin. Hallinnollinen ja poliittinen käytäntö vahvistaa dominoivan ryhmän valtaa suhteessa diskriminoituun ryhmään (Miles, 1993).

Vaikka monissa maissa on tehty vakavia yrityksiä rasismin ja syrjinnän lopettamiseksi, kulttuurien ja kielten erilaisuus tulee jakamaan ihmisiä monen sukupolven ajan. Vähemmistön ja maahanmuuttajan odotetaan kunnioittavan valtakulttuurin arvoja ja mahdollisesti integroituvan yhteiskuntaan. Valtaväestön edustajalta odotetaan suvaitsevaisuutta, ymmärrystä ja hyvää tahtoa oppia elämään monenlaisten ihmisten ja aatteiden kanssa. Hänen toivotaan muuttavan odotuksiaan ihmisten käyttäytymisestä, tavoista ja sosiaalisesta yhdenmukaisuudesta sekä asioiden ennakoitavuudesta (Castles & Miller, 1993).

Sosiaalisessa erottelussa ja erottautumisessa kuitenkin etnisuus ja rodullisuus on vain yksi ulottuvuus. Muita tärkeitä tekijöitä ovat sosiaaliluokka, sukupuoli ja elämänvaihe. Mikään edellä mainituista ei ole toista tärkeämpi, vaan ne ovat sidoksissa toisiinsa ja vaikuttavat yhdessä elämässä avautuviin mahdollisuuksiin, tyyliin sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen tietoisuuteen. Maahanmuuttajaryhmät ja etniset vähemmistöt ovat keskenään yhtä heterogeenisiä kuin valtaväestökin. Mutta heidän tilanteensa voi olla monimutkaisempi: Nainen, jolta puuttuu omassa etnisessä ryhmässään valtaa, voi saada aseman valtaväestön keskuudessa ja sen turvin dominoida muita. Tummaihoiset yrittäjät menestyvät taloudellisesti, mutta kärsivät ihonväriinsä kohdistuvasta syrjinnästä. Valtaväestön rodullisista syistä syrjäyttämät miehet taas alistavat patriarkaalisen kulttuurinsa nimissä naisiaan jne.

Maahanmuuttajien työllistämässä rasismi ja sosiaaliluokat ovat merkittäviä tekijöitä. Tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajien pätevyys sijoittua työmarkkinoille on vaihteleva. Usein heillä on matala koulutustaso ja erikoistumattomat, yleiset ammatilliset taidot. Heillä on mahdollisuuksia sijoittua vain yksityissektorille, pieniin liikeyrityksiin ja alemman keskiluokan tehtäviin. Etnisten vähemmistöjen nuorisotyöttömyys on hälyttävän korkea. Jos he nyt ovat työttömiä, he voivat jäädä ilman palkkatyötä lopuksi elämäänsä. Monet selvitykset paljastavat, että valtaväestöä edustavat työläiset käyttäytyvät rasistisesti etnisiä vähemmistöjä kohtaan, koska heidän on vaikea määritellä näiden poliittisen ja luokkatietoisuuden taso (Heijke, 1987; Forsander, 2001). Monissa Euroopan maissa vähemmistöryhmät ovat lähteneet liikkeelle muodostamaan etnisiä yhdistyksiä ja verkostoja puolustaakseen materiaalisia tarpeitaan ja intressejään sekä ihmisoikeuksiaan.

Jos maahanmuuttajia tarkastellaan elämänkulun näkökulmasta, ensimmäisen ja seuraavan sukupolven vaiheissa on suuria eroja. Vanhemmat sukupolvet taistelevat paikasta ja hengissä säilymisestä, nuoremmat pääsevät osalliseksi koulutuksesta, mutta tulevat myös tietoisiksi elämän ristiriidoista: ideologian ja juhlapuheen todellisuus on toinen kuin heidän henkilökohtainen kokemuksensa. Ristiriidoista saattaa seurata sosiaalista aktiivisuutta, vastakulttuuria ja poliittista radikalismia (Costa-Lascoux, 1995). Valtakulttuuri näkee vähemmistönuorissa aikapommin tai uhan yleiselle järjestykselle.

Kaiken kaikkiaan viime vuosien aikana tapahtuneilla muuttoliikkeillä on uusia erikoispiirteitä. Castles'in ja Millerin (1993) mukaan nämä piirteet voidaan hahmottaa seuraavasti:

1) *Muuttoliikkeet ovat globalisoituneet.* Se merkitsee, että yhä useammat maat ovat muuttoaaltojen kohteena samanaikaisesti. Muuttamaan lähdetään myös yhä useammilta alueilta. Siirtolaisia vastaanottavilla mailla on haasteenaan taloudelliselta, sosiaaliselta ja kulttuuriselta taustaltaan erittäin kirjavia ihmisjoukkoja.

2) *Muuttoliikkeen kiihtyminen ja kasvaminen* on synnyttänyt negatiivisia reaktiota. Maahanmuuttopolitiikka on muuttunut osaksi puolueiden ja poliitikkojen vaaliteemoja.

3) Useimpiin maihin pyrkivät *maahanmuuttajat eivät edusta yhtä selvää kategoriaa*, esim. vierastyöläisiä tai pakolaisia. Muutto alkaa jonkin tyyppisenä ja jatkuu usein toisen muotoisena. Hallitukset yrittävät pysäyttää ja kontrolloida ihmisten liikkumista. Tämä

kategorisoinnin vaikeus aiheuttaa myös kansallisille ja eurooppalaiselle lainlaatijoille vaikeuksia.

4) *Muuttoliikkeiden feminiinistyminen*: naisilla on kasvava merkitys kaikilla muuttoliikkeen alueilla. Vierastyöläisten ja pakolaisten muutto dominoivat miehet, naiset olivat mukana perheitä yhdistettäessä. Muuttoliikkeen naisistuminen aiheuttaa uusia haasteita päättäjille ja muuttoliikkeiden tutkijoille.

Suomi ja maahanmuuttajat

Suomi on poikkeuksellinen ja erikoinen tapaus Euroopassa. Maastamuutto on ollut kautta vuosikymmenten runsasta, mutta maahanmuuttajia on saapunut vasta viime aikoina huomattavammin ja heitä on vähän Euroopan maiden mittakaavassa. Näin Suomella on ollut mahdollisuus oppia muiden kokemuksista, vaikka jokaisella maalla onkin omat spesifit ongelmansa ja niiden ratkaisut. Toisaalta Suomelta puuttuu monikulttuurista ja moninaisuuden kokemusta, joka vaikeuttaa maahanmuuttajista aiheutuvien ongelmien ratkaisemista. Erityisesti tämä on ilmennyt 1990-luvulla monina hallintavaikeuksina kouluissa, hallinnossa, turvallisuus- ja oikeuslaitoksissa (Pitkänen & Kouki, 1999). Ongelmat ovat vaikeuttaneet tehokkaan integraatiopolitiikan toteuttamista. Mutta tietysti jostain on aloitettava, ja useiden hapuilujen jälkeen Suomi on muotoilemassa politiikkaa, joka ei suinkaan ole täydellistä, mutta heijastaa halua tiedostaa ongelmat ja vastata myös maassa elävien ulkomaalaisten toiveisiin.

Merkittävää Suomen tapauksessa on, että vaikka maahanmuuttajien määrä on prosentuaalisesti melko pieni (1,7%), he ovat suurimmaksi osaksi saapuneet lyhyen ajan kuluessa. Ulkolaisperäinen muuttajaväestö on lähes kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa 50000:sta 90000:een. Vaikka ulkopuolisen silmin kokonaismäärä onkin erittäin pieni, suomalaisten näkökulmasta ja ottaen huomioon yhteiskunnan psykologisen, sosiaalisen, hallinnollisen ja koulutuksellisen valmiuden määrä merkitsee suurta muutosta ja haastetta. On alleviivattava, ettei Suomi ollut valmistautunut vastaanottamaan, avustamaan ja integroimaan sellaista määrää ulkomaalaisia. 1990-luvun alussa Suomen taloudellinen tilanne oli erittäin tukala, mutta se ikään kuin pakotettiin päästämään maahan tänne pyrkivät. Mutta historia on osoittanut, että paineessa ja pakotettuna ei voi toimia hallitusti.

Muuttoliikkeen yhä kasvaessa Suomenkin on hyväksyttävä lisääntyvä maahanpyrkijöiden joukko rajoillaan. Euroopasta saadun kokemuksen perusteella tiedetään maahanmuuton sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset ja niitä voidaan ennakoida, mutta ei kontrolloida etukäteen. Tiedostamisen lisäksi on tutkittava toiseuden ja monikulttuurisuuden ongelmia ja pyrittävä koulutuksella lisäämään kulttuurikompetenssia.

Lähteet

- Bataille, P. (1999) Racisme institutionnel, racisme culturel et discriminations, in Dewitte, P. (ed.) *Immigration et intégration: l'état des savoirs*, Editions de la Découverte, Paris.
- Castels, S. & Miller, M.-J. (1993) *The Age of Migration*, MacMillan, London.
- Coleman, D. (1994) The United Kingdom and International Migration: A changing Balance, in Fassmann, H. & Münz, R. (eds.) *European Migration in the Late Twentieth Century*, Edward Elgar, Brookfield.
- Costa-Lascoux J. (1995) Différences culturelles, discriminations et citoyenneté, in Neveu, C. (ed.) *Nations, frontières et immigrations en Europe*, L'Harmattan, Paris.
- Essed, P. (1993) The Politics of Marginal Inclusion: Racism in an Organisational Context, in Solomos, J. & Wrench, J. (Eds) *Racism and Migration in Western Europe*, Berg, Oxford.
- Fassmann, H. & Münz, R. (1994) Patterns and Trends of International Migration in Western Europe, in Fassmann, H. & Münz, R. (eds.) *European Migration in the Late Twentieth Century*, Edward Elgar, Brookfield.
- Forsander, A. et al. (2001) *Monietnisyy, yhteiskunta ja työ*, Palmenia-Kustanus, Helsinki.
- Harinen, P. (2000) *Valmiiseen tulleet: Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 11/2000.
- Heijke, H. (1987) *The Labour Market Position of Migrants in Selected European Receiving Countries*, OECD, Paris.
- Koser, K. & Lutz H. (1998) The New Migration in Europe: Contexts, Constructions and Realities, in Koser, K. & Lutz H. (Eds) *The New Migration in Europe*, MacMillan Press, London.
- Lapeyronnie, D. (1999) De l'alterité à la différence. L'identité, facteur d'intégration ou de repli, in Dewitte, P. (ed.) *Immigration et intégration: l'état des savoirs*, Editions de la Découverte, Paris.
- Miles, R. (1993) The Articulation of Racism and Nationalism: Reflections on

- European History, in Solomos, J. & Wrench, J. (eds) *Racism and Migration in Western Europe*, Berg, Oxford.
- Pitkänen, P. & Koukki (1999) *Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä*, Edita, Helsinki.
- Sabour, M. (1998) l'Europe et les immigrants extra-européens, in *La globalisation: défi culturel pour l'Europe*, Les rencontres culturelles Franco-allemandes de Fribourg-en-Brisgau, Freiburg, pp. 85-90.
- Sabour, M. (1999) The Socio-Cultural Exclusion and Self-Exclusion of Foreigners in Finland: The Case of Joensuu, in Littlewood, P. et al. (eds.) *Social Exclusion in Europe*, Ashgate, Aldershot.
- Schmidt, S. (1999) Immigration Policy and New Ethnic Minorities in Contemporary Germany, in Cordell, K. (ed.) *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, Routledge, London.
- Taguieff, P.-A. (1999) Réflexions sur la question antiraciste: droit, morale et politique, in Dewitte, P. (ed.) *Immigration et intégration: l'état des savoirs*, Editions de la Découverte, Paris.
- Wihtol de Wenden, C. (1999) Les "jeunes issus de l'immigration" entre integration culturelle et exclusion sociale, in Dewitte, P. (ed.) *Immigration et intégration: l'état des savoirs*, Editions de la Découverte, Paris.

RISTO LAAKKONEN

Neuvotteleva virkamies

Työministeriö

KOHTI MONIMUOTOISEMPAA SUOMEA

Suuri amerikkalainen musta kirjailija, *James Baldwin* totesi 1960-luvulla ilmestyneessä kirjassaan *Fire next time*, että USA:n rotuerottelu ei ole mustien ongelma, vaan valkoisten ongelma. Käsittelen tässä esityksessäni yleisotsikon ”Maahanmuuttajien kotoutuminen” alla enemmänkin suomalaisten kotoutumista eli integroitumista uuteen aikaisempaa monimuotoisempaan Suomeen.

Yhteiskuntien monimuotoistuminen ja monimuotoisuus ovat muotiin tulleita käsitteitä, joiden sisällön rajoja etsitään ja yritetään kokea. Esimerkiksi ilmaisu etninen monimuotoisuus on ihmisiä kokoava eikä jakava käsite. Ihmisten maailma on täynnä monimuotoisuutta, jonka kautta kykenee näkemään ja toimimaan yhdistävien tekijöiden ja

suurempien kokonaisuuksien hyväksi. Vastuullisuuden maailmaan kasvanut ihminen kykenee näkemään selvemmin ihmisiä ja ihmiskuntaa yhdistävät kuin erottavat tekijät. Henkiseen kypsyyteen ja sosiaaliseen vastuuseen kasvamisessa puolitiehen tai ”luokalle” jäänyt näkee ylittämättömiä rajoja, joissa sukupolvien, yhteiskuntaryhmien, erilaisten vähemmistöjen, sairaiden ja terveiden, rikkaiden ja köyhien, maakuntien ja maantieteellisten etäisyyksien ja tämän tilaisuuden teemaa ajatellen etnisen ryhmien välillä ei ole kosketuspintaa. Tämä hyödyttäisi kokonaisuutta, yhteistä hyvää sekä keskinäisen tuen ja avun järjestelmiä ihmisten maailmassa.

Maapalloistuminen ja kansainvälinen rakennemuutos ei ole alkanut tänään. Koko ihmiskunnan historia on löytöretkien, maanosien asuttamisen, siirtolaisuuden, keksintöjen ja innovaatioiden muodossa ollut jatkuvaa muutosta. Koko ihmiskunnan historia on perustunut ihmisten liikkuvuuteen ja kohtaamiseen. Maanosien asuttaminen, kansallisvaltioiden syntyminen ja rajojen määräytyminen perustui aikaisemmin lähes kokonaan voima- ja valloituspolitiikkaan. Kansallisvaltioiden kivijalan muodosti ajatus etnisestä ja monokulttuurisesta valtiosta, jota piti koossa yhteinen kieli ja pitkälle viety heimoajattelu. Eurooppalaisten maanosien valloittajien ja uudisasukkaiden tieltä raivattiin alkuperäisväestöt sivuun. Euroopan unioni, oltakoon siitä mitä mieltä tahansa, on ensimmäinen laaja liittymä, joka on syntynyt rauhanomaisessa prosessissa. Etnisten ja muiden vähemmistöjen oikeudet ja kaiken syrjimättömyyden periaate on kirjoitettu useimpien ns. sivistysvaltioiden peruslakiin ja Euroopan unioni on kirjannut syrjinnän estämisen kahteen direktiiviin.

Aikaisemmissa kehitysvaiheissa esimerkiksi elinkeinoja koskettanut rakennemuutos saattoi olla useiden sukupolvien mittainen prosessi. Muutosvauhti on tänään kuitenkin monille liian nopea, ja monet hyvät arvot ovat jääneet muutosten jalkoihin. Muutos, johon huomattava osa ihmiskunnasta ei ole kasvanut, tai sille ei ole annettu mahdollista kasvaa siihen, on väkivaltainen prosessi. Maailman kehukset ovat muuttuneet nopeasti, ja uusi tekniikka on tuonut lähellemme maailmaa ja sen ihmisiä maantieteellisten etäisyyksien takaa. Vastaavasti kehitys on vienyt meitä maailmalle ja aikaisempaa osallisemmiksi sen rakentamisessa.

Myönteisistä esimerkeistä huolimatta eurooppalaisessa ajassa on paljon huonoja ennusmerkkejä. Itävallan oikeistopopulistisen puolueen kaltaisia, suurta kannatusta äänestäjien keskuudessa saavia puolueita, on useissa Euroopan maissa. Norjassa kannatusmittauksissa on tällä hetkellä johdossa maahanmuuttaja- ja pakolaiskielteinen puolue. Tanskassa vastaava puolue on kymmenen prosentin tuntumassa ja Belgian juuri pidetyissä kunnallisvaaleissa avoimesti rasistinen ryhmittymä nousi voittajapuolueeksi. Ranskassa Le Pen on edelleen voimakas liike. Italiassa on selviä merkkejä rasististen ja etniseen syrjintään valmiiden liikkeiden voimistumiselle. Suomessa saattaa olla sosiaalinen tilaus vastaavalle liikkeelle maahanmuuton ja maahanmuuttajien volyymin pitemmällä aikavälillä kasvaessa nykyisestä, mikä on Länsi-Euroopan alhaisin.

Suomi elää tänään eräänlaista testivaihetta, josta sen tulee kyetä kasvamaan maaksi, jossa kyetään kohtaamaan etninen erilaisuus ja työstämään siitä uutta yhteisyyttä ja hyvää tulevaisuutta. Tähän ei kuitenkaan ole oikotietä. Etnisen monimuotoisuuden ymmärtäminen ja

hyväksyminen sekä hyvien etnisten suhteiden edistäminen väestössä on tänään ja huomenna hyvin ajankohtainen asia. Kehitystä ei tapahdu, mikäli valitsee sivusta tarkkaajan näkökulman. Joku on sanonut, että silmiensä sulkeminen on kannanotto! Valistuneiden ihmisten velvollisuus on reagoida ja toimia etnistä syrjintää ja rasismia vastaan arkielämän eri tilanteissa.

Vielä jokin aika sitten lähes pelkästään kielteisesti etniseen moninaisuuteen ja tasavertaisuuteen suhtautuvat ihmiset kirjoittivat esimerkiksi yleisönosastoihin, suvaitsevien ja ymmärtävien kirjoitusten lähes täysin puuttuessa. Meillä saatettiin julkaista rasistisia ja yleistäviä pilapiirroksia tai korostettiin heimoajattelun merkitystä ja kansainvälistymisen muodostaman uhan merkitystä. Pitkään jatkunut uhkakuvapainotteinen ja yleistävä keskustelu on osaltaan hidastuttanut matkaa kohti hyviä etnisiä suhteita ja monimuotoisuutta. Nyt tilanteessa on tapahtunut myönteistä muutosta. Riittääkö tämä vielä kantamaan hyviin etnisiin suhteisiin ja etniseen tasavertaisuuteen? Yksittäisten ihmisten ja järjestöjen reagoineista syntyy pieniä jokia, joista syntyy viiveellä voimakkaita uuteen kehitysvaiheeseen kuljettavia virtoja. Mitä suvaitsevampia etniset asenteet ovat Suomen väestössä ja äänestäjäkunnissa, sitä myönteisemmällä tavalla tämä myös heijastuu poliittiseen kulttuuriin ja vaalien kautta tapahtuviin valintoihin.

Ulkomailla asuu noin 1,3 miljoonaa ulkosuomalaista, kun ulkosuomalaisena pidetään henkilöä, jonka vanhemmista molemmat tai toinen ovat syntyneet Suomessa. Käytännössä jokaisella suomalaisella on ulkomailla perheenjäsen, lähiomainen, sukulainen, ystävä tai tuttava. Tästä huolimatta moni suomalainen katsoo, että tänne ei kukaan saisi

tulla. Tästä on vielä pitkä matka kansainvälisyyteen, vuorovaikutukseen ja vastavuoroisuuden maailmaan. Matkaa voidaan valistuksella ja omilla henkilökohtaisilla kokemuksilla lyhentää. Mitalin kääntöpuolella on 90.000 Suomessa asuvaa ulkomaan kansalaista, joista heistäkin huomattava osa on etniseltä alkuperältään suomalaisia, kuten entisen Neuvostoliiton suomalaiset paluumuuttajat ja Ruotsin kansalaisina Suomeen palaneet ruotsinsuomalaiset. Lisäksi toisen suuren maahanmuuttajaryhmän muodostaa suomalaisten kanssa avio/avoliiton solmineet ulkomaan kansalaiset, jotka ovat tällä perusteella voineet tulla Suomeen.

Maahanmuutto, kuten myös suomalaisten maastamuutto tulevat kansainvälistymisen ja demograafisten, väestökehityksellisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta lisääntymään. Jotta Suomen väestökehitys ei kääntyisi pysyvään laskuun vuoden 2010 paikkeilla, nettomuuton tulisi olla vuositasolla tästä alkaen ainakin vuoteen 2020 asti 15 000–20 000 henkilöä vuodessa. Tämä arvio saattaa olla ylivarovainen, jota tulee tarkentaa ylöspäin.

Ulkomaalaisten maahanmuutto näkyy myös maastamuuttoluvuissa, sillä osa Suomeen tulleista siirtyy kolmansiin maihin tai palaa kotimaihinsa. Tällä laskutavalla Suomeen muuttavien ulkomaalaisten ja paluumuuttajien nettomääräinen lisäys olisi yhteensä lähes 250.000. Mikäli maahanmuuttajien uusiutumissuhteen oletetaan olevan 1,0, Suomessa olisi 2020-luvun alussa noin 300.000 ulkomaalaista, mikä vastaisi tilannetta Ruotsissa 1970-luvun lopulla. Tässä vaihtoehdossa maahanmuuttajien ikärakenteen on oletettu asettuvan samansuuntaiseksi kuin suomalaisten maastamuuttajien 1970–1980-luvulla. Poikkeuksen muodostaa 1960–1970-lukujen vaihteessa Ruotsiin muuttaneet, jotka

kuuluivat niin huomattavalta osin perheenperustamisvaiheessa oleviin nuorempiin ikäluokkiin, että joka kymmenennen suomalaislapsen laskettiin tuolloin syntyneen Ruotsissa. Tämä vaihe on heijastunut viiveillä ja alentavasti seuraavien vuosikymmenten syntyvyyslukuihin Suomessa. Vuosina 1969–1970 Ruotsiin muutti noin 100.000 suomalaista, mikä alensi ensimmäisen kerran rauhanaikaisissa ja normaaleissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa Suomen väestömäärää.

Suomen väestön, kuten koko EU-alueen huoltosuhde, tulee huononemaan kovalla vauhdilla. Myös tuoreet Venäjää koskevat väestölaskelmat osoittavat maan väestön vähenevän nykyisestä tuntuvasti. Suomen väestökehitys poikkeaa seuraavien 20 vuoden aikana jyrkästi aikaisemmasta ja totutusta. Suomen väkiluku kasvoi aina 1900-luvun alusta 1960-luvulle asti noin 300.000 henkilöllä vuosikymmenessä. 1970-luvulta alkaen kasvu on tuntuvasti hidastunut ja väestömäärä tulee ilman siirtolaisuutta/maahanmuuttoa kääntymään laskuun vuoden 2010 paikkeilla. Väestön ikääntyminen lisää yhteiskunnan menoja ja kuormittaa huoltosuhdetta. Ennustettava suurin yksittäinen ikäryhmä tulee olemaan vuonna 2020 73-74 -vuotiaat naiset, vastaavan ryhmän ollessa vuonna 1996 48-49 -vuotiaat miehet.

Kehittyneet maat ovat jo aloittaneet kilpailun osaavasta työvoimasta. Tämä ei koske pelkästään korkeateknologian alojen ammatteja vaan esimerkiksi terveydenhoitohenkilöstöä, jota rekrytoidaan aktiivisesti Suomesta Norjaan, Tanskaan, Ruotsiin, Englantiin, Saksaan ja Sveitsiin. Suomessa ollaan hitaasti heräämässä edessä olevaan kilpailuun. Väestön ikärakenteen muutos asettaa työmarkkinoiden toimivuudelle uusia vaatimuksia jo lyhyellä aikavälillä. Työvoiman määrä vähenee 2000-

luvun alussa ja kulminoituu vuoden 2010 paikkeilla, johon mennessä suuret ikäluokat on kokonaisuudessaan siirtynyt eläkkeelle. Tämä edellyttää uusia toimenpiteitä, jotta mm. alueellinen ja ammatillinen liikkuvuus ei pienentyisi työmarkkinoiden toimivuutta haittaavaan tasoon. Kohtaanto-ongelmasta tulee pysyvämpi ilmiö ja nykyisestä tuntuvasti alentuneen työttömyyden rinnalla esiintyy sekä valikoivaa että määrällistä työvoimapulaa. Tässä vaiheessa myös eläkemenot sekä sosiaali- ja terveystalouden tarve kasvavat tuntuvasti. Jatko- ja uudelleen koulutuksen tarve kasvaa ja työ- ja ei-työikäisten välinen huoltosuhte vinoutuu nykytilanteeseen verrattuna jyrkästi.

Työvoimantarve kohdistuu seuraavalla 10-vuotiskaudella erityisesti hoivatyöhön ja muihin palveluihin. Väestön ikääntyminen ja huoltosuhteen muutos koskettaa koko yhteiskuntaa syvältä. Muutokset heijastuvat kulutukseen, asumiseen, terveydenhuoltoon, sosiaalipolitiikkaan ja työmarkkinoiden toimintaan. Yli 65-vuotiaat käyttävät terveystalouksia neljä kertaa enemmän kuin väestö keskimäärin ja yli 75-vuotiaat noin kahdeksan kertaa enemmän. Olen viipynyt huoltosuhteen muutoksessa myös siksi, että Suomessa ja muualla Euroopassa tulee olemaan kasvava joukko vauhdikasta vanhuutta eläviä ihmisiä, joista huolehtiminen ja joiden ostovoima kuluttajina synnyttää uutta työtä. Lisäksi meidän on kasvettava tulemaan hyvin toimeen tämänkin uuden monimuotoisuuden kanssa.

Uuden teknologian käytön ja yritysten kansainvälistymisasteen jatkuva kasvu vaikeuttaa luotettavien pitkän aikavälin ennusteiden laadintaa. Teollisuus ja korkeateknologia-alat tarvitsevat yhä koulutetumpaa työvoimaa, josta myös muut maat tulevat kilpailemaan. Työvoiman

poistumavirta kasvaa kuitenkin seuraavan 10-vuotiskauden lopussa jo siihen tasoon, että erityisesti teollisuuden mutta myös kaupan, rakennus- ja liikenteen sektoreilla syntyy jatkuvaa työvoiman uusintamis- ja rekrytointitarvetta.

Maahanmuuton ja maastamuuton kustannuksia voidaan arvioida useammalla eri mittarilla. Yksi niistä mittaa maahanmuuton ja maastamuuton vaikutuksia väestökehitykseen ja huoltosuhteeseen. Sekä maahanmuuttoa että maastamuuttoa voidaan myös arvioida kansantaloudellisista lähtökohdista. Ruotsissa ja Tanskassa on tehty useita selvityksiä maahanmuuton taloudellisista vaikutuksista. Suomessa on työministeriön rahoittamana tehty yksi laaja selvitys (Kari Hietala: Maahanmuuton vaikutukset, TM 1992).

Ruotsalaisten ja tanskalaisten selvitysten yhteenvedona voidaan arvioida, että lähtömaa on investoinut 20-vuotiaaseen luku- ja kirjoitustaitoiseen maahanmuuttajaan keskimäärin 850 000 mk. Ruotsissa syntynyt lapsi maksoi yhteiskunnalle nykyrahassa 1990-luvun alussa keskimäärin 850.000–1,3 milj. markkaa. Mikäli maahanmuuttaja on saanut lähtömaassaan tai ennen maahanmuuttoa esim. sairaanhoitaja, tekniikko-, insinööri-, lääkäri- tai vastaavan koulutuksen, maahanmuuttajaan on ennen maahanmuuttoa investoitu 2-4 x 850.000 mk. Pääosa tästä summasta on vastaanottavalle maalle säästö ja resurssi. Maahanmuuttajat tuovat mukanaan myös kieli- ja kulttuuritaitoja, joita on erityisesti kansainvälistymisen oloissa pidettävä lisäarvona. Ruotsissa ja Norjassa on niinkään tutkittu maahanmuuton verotuksellisia vaikutuksia. Tukholman yliopiston kansainvälisen talouden laitoksen vuonna 1996

julkistetun selvityksen mukaan Ruotsin yhteiskunnan keskimääräinen nettovoitto maahanmuuttajaa kohti oli 335 700 kr.

Edellä esitettyjä arvioita ja lukuja voi käyttää käänteisesti arvioitaessa maastamuutosta Suomelle aiheutuvia kustannuksia. Suurten maastamuuttoaaltojen jälkeen Suomessa tehtiin vuosina 1972–1975 selvityksiä Suomen maastamuutosta aiheutuneista menetyksistä lähinnä koulutus- ja kasvatusinvestointien osalta. Menetykset olivat huomattavaa luokkaa. Esimerkiksi yhden sairaanhoitajan kouluttaminen maksaa yhteiskunnalle yli puoli miljoonaa markkaa. Mitä korkeammalle koulutetuista maastamuuttajista on kyse, sitä enemmän Suomen suhteellinen tappio kasvaa. Toisaalta osa palaa takaisin työiässä ja tuo Suomen työmarkkinoille kansainvälistymisen antamaa lisäarvoa.

Muissa pohjoismaissa tehdyt selvitykset osoittavat, että maahanmuuttaja on ”kannattava”, mikäli hän sijoittuu oikeaan työhön. Tukholman yliopiston kansainvälisen talouden laitoksen selvityksen perusteella maahanmuutto on Ruotsille kansantaloudellisesti plusmerkkinen, mikäli yli puolet maahanmuuttajista on työllistynyt. Vaikka maahanmuuttajien työttömyysaste on Ruotsissa tänään puolet korkeampi kuin kantaväestön, työvoimaan kuuluvista maahanmuuttajista on noin 85 prosenttia työllistynyt tai työllistetty toimenpiteillä. Samassa tutkimuksessa on myös laskettu, että mikäli uusi maahanmuuttaja pääsee työmarkkinoille vuotta aikaisemmin kuin mitä tapahtuu, valtio voittaa vähintään 51.000 kruunua henkilöä kohti.

Maahanmuuttajien työttömyysaste on Suomessa yli 30 prosenttia ja lisäksi työllistyneistäkin huomattava osa on tukityössä, tilapäistöissä tai

koulutustaan vastaamattomissa työtehtävissä. Nykyisessä suhdannetilanteessa Suomen tulee kyetä eri toimenpideyhdistelmillä nostamaan maahanmuuttajien ja myös vanhoista etnisistä vähemmistöistä romanien työllisyysastetta. Tämä on sekä Suomen kansainvälistymisen että yhteiskunnan kaikkien voimavarojen käytön kannalta edullista. Tähän pääsemisen yhtenä edellytyksenä on, että keskustelussa ja päätöksenteossa kyetään käyttämään nykyistä totuudellisempia tulostittareita. Yhteiskunta ei säästä, vaan aiheuttaa itselleen lisäkustannuksia, mikäli se ei panosta riittävästi maahanmuuton alkuvaiheen yhteiskuntaan orientoiviin toimenpiteisiin, joista suomen/ruotsin kielen oppiminen on keskeisin. Maahanmuutto on selvästi Suomelle plus-merkkinen, mikäli osataan hyödyntää tänne asettuneiden maahanmuuttajien osaaminen nykyistä suuremmassa määrin ja mikäli emme liian mielivaltaisesti nollassi kolmansien maiden kansalaisten koulutusta ja työssä hankittua osaamista.

Olen viipynyt maahan- ja maastamuuton kansantaloudellisissa vaikutuksissa siksi, että niitä voitaisiin käyttää perusteluissa ja vakuuttaa niitä tahoja, jotka eivät ainakaan vielä ole mukana aktiivisessa työssä hyvien etnisten suhteiden kehittämisessä ja etnisen syrjinnän estämisessä. Kuitenkin ihmisten kohtaamista ja kohtaamisen rikastuttavaa ja uudistavaa vaikutusta ei voi mitata taloudellisilla suureilla. Kokonaisuuden mittaaminen on yhtä vaikeaa tai mahdotonta kuin mitata sellaisia käsitteitä kuten etäisyys, rannattomuus ja äärettömyys tai sellaisia elämän elementtejä kuten suru, toivo ja ilo.

Sellaista maata, jonne kukaan ei olisi koskaan tullut tai josta kukaan ei olisi koskaan lähtenyt ei ilmeisesti ole olemassa. Suomi ei voi enää palata

takaisin toisen maailman sodan jälkeisten kolmen vuosikymmenen monokulttuuriseen ja etnisesti suljettuun aikakauteen. Suomi ei voi valita ihmisoikeuksia, ihmisten sosiaalisia ja kulttuurioikeuksia puolustavana maana vastavuoroisuuden maailmassa mitä se haluaa nähdä ja keitä se pelkäänsä haluaisi auttaa. Todellisen valtakirjan maahanmuuttajatyölle ja hyvien etnisten suhteiden edistämiseksi saa se, joka kantaa myös huolta syrjäytyneistä ja osattomuuden äärelle joutuneista suomalaisista. Näemme muissa maissa hyviä ja huonoja esimerkkejä. Meillä olisi vielä mahdollista ottaa niistä oppia ja uskaltaa kohdata nykyistä paljon monimuotoisempi ja näköpiirissä oleva tulevaisuus. Tässä prosessissa medialla, viranomaisilla, työelämän osapuolilla, uskonnollisilla yhteisöillä, ryhmillä ja yksittäisillä ihmisillä on yhteinen tehtävä.

Usein käytetään hyviä ja yhdenvertaisia etnisiä suhteita etsittäessä käsitettä suvaitsevaisuus. Suvaitsevaisuus ei kuitenkaan riitä. Me tiedämme, kuinka riittämätön ja jopa loukkaava tuo käsite on, mikäli sanomme hyvälle ystävälle tai elämäntoverille: minä suvaitsen sinua. Oikeampi käsite on ihmisen ja elämän kunnioittaminen!

MIRJA-TYTTI TALIB

Lehtori

Helsingin yliopisto, Opettajankoulutuslaitos

MONIKULTTUURISUUDEN MAHDOLLISUUS?

On ennustettu, että vuoteen 2000 mennessä yksi kolmannes Euroopassa asuvista alle 35-vuotiaista on taustaltaan maahanmuuttajia. Suomen kouluissa on tällä hetkellä noin 12000 maahanmuuttajaoppilasta. Heidän koulutustaan tuetaan monin eri tavoin mm. peruskoulun valmistavalla opetuksella, oppilaan oman äidinkielen ja suomi toisena kielenä -opetuksella. Monella maahanmuuttajaoppilaalla on suomen kielen ymmärtämisessä ja tuottamisessa vielä vaikeuksia, jotka selvästi häiritsevät koulunkäyntiä ja selviytymistä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa.

Vuoden sisällä maahan tulleita oppilaita pyritään auttamaan edellä mainituin tukitoimin. Suomalaisissa kouluissa ei ole vielä monia toisen polven maahanmuuttajia. Mikäli heidän koulunkäyntinsä ei sujukaan

toiveiden mukaisesti, se vahvistaa muualla saatuja tuloksia siitä, että erilainen kieli ja kulttuuri sekä vanhempien alhainen sosioekonominen asema ja koulun suhtautuminen näihin toisasioihin ovat vaikuttaneet maahanmuuttajaoppilaiden epätasa-arvoisiin mahdollisuuksiin menestyä koulussa. Tällöin siirtolaisuus ja osittain sen vuoksi aiheutunut syrjäytyminen saattaa luoda sukupolvelta toiselle siirtyvän mallin ja epäilyn yksilön mahdollisuuksiin toimia yleensä maailmassa.

Eri tutkimuksissa on todettu, että maahanmuuttajaoppilaan koulussa toimimista helpottaa, jos muutto on tapahtunut vapaaehtoisesti (mm. Ogbu 1995) tai jos hän on saanut arvostuksen koulua kohtaan etnisenä perintönä ja hyödyntää nyt uuden maan antamia koulutusmahdollisuuksia. Kuitenkin koulussa selviämisen ja motivaation ylläpitämisen edellytykset linkittyvät kahteen seikkaan: a) siihen, että maahanmuuttajaoppilas pystyy ylläpitämään myös omaa kulttuuri-identiteettiään ja b) siihen, että hänellä on yhteisössään ainakin yksi työssäkäyvän aikuisen malli.

Onnistuneella kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä, jonka tavoitteena on osallistua maamme työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla, kun oma kieli ja kulttuuri säilyvät. Kuitenkin maahanmuuttajien tasa-arvoisuuden toteuttaminen näyttää käytännössä toimivan vielä heikosti, mikä ilmenee maahanmuuttajien laajamittaisena syrjäytymisenä työelämässä. Ongelmat ovat ennen kaikkea sidoksissa kahteen asiaan: maahanmuuttajien riittämättömiin valmiuksiin toimia tietyillä aloilla, mutta myös työnantajapuolen haluttomuuteen ottaa työhön kielirajoitteista työntekijää.

Mikäli maahanmuuttajien kotouttamista haluttaisiin sekä helpottaa että nopeuttaa, tarvittaisiin yleistä keskustelua yhteisistä tavoitteista, toimintaperiaatteista mutta ennen kaikkea arvoista. Yleisesti katsotaan sivistysvaltion luonteeseen kuuluvan, että se puolustaa moraalisesti hyvää ja oikeaa vaikkei siitä koituisikaan välitöntä hyötyä. Koulun jakamien arvojen yhteiskunnallinen merkitys on sidoksissa siihen, millaiseksi käytännöksi miellämme oman yhteiskuntamme. Pursiainen (1998, 216–217) kuvaa yhteiskuntaa keskinäisen osakkuuden taloudeksi. Keskinäisen osakkuuden taloudessa jokainen on omien ja jokaisen toisen yhtä suuri osakkeenomistaja. Keskinäisen osakkuuden taloudessa ihmisen mahti on jokaisen toisen käytössä hänen omana mahtinaan. Kasvatuksen ideana on, että jokaisella on mahdollista hyötyä toisten mahdista.

Koulukulttuuri, mikä voidaan ymmärtää koulu yhteisön sosiaalista toimintaa ohjaavana järjestelmänä, ilmaisee parhaiten koulun ylläpitämiä arvoja. Koululaitos on osa laajempaa yhteiskuntaa, joten voidaan olettaa koulukulttuurin myötäilevän ja ylläpitävän valtakulttuurin ilmaisemia arvoja. Opettajanhuonepuheet ovat hyvä koulukulttuurin mittari: Korostetaanko mm. maahanmuuttajaoppilaisiin liittyvissä koulupuheissa vain oppilaiden epäonnistumisia vai kuvataanko myös heidän menestymisiään.

Opettajan oppilasta koskevilla uskomuksilla on todettu olevan suora yhteys oppilaan käyttäytymiseen ja koulumenestykseen. Ammattiinsa liittyvistä epävarmuuksista johtuen opettaja saattaa turvautua ylimalkaisiin ja stereotyyppisiin arviointeihin oppilaasta ja hänen kyvyistään, varsinkin jos opettajalla ei ole aikaisempaa kokemusta eri kulttuuria edustavasta oppilaasta. Opettaja saattaa toimia eri tavalla kohdatessaan vieraasta

kulttuurista olevan oppilaan kuin oppilaan, joka kuuluu hänen kanssaan samaan kulttuuriin ja sosiaaliluokkaan. Vuorovaikutustilanteita leimaavat molempien osapuolien kommunikaatiovaikeudet ja kulttuuristen koodien rajallinen ymmärtäminen. Tilanteista muodostuu eräänlaisia noidankehiä, joissa ennakkokäsitykset ja stereotypiat vain vahvistuvat. Tulkitessaan opettajan asenteita ja kokiessaan tulevansa leimatuksi oppilas vastaa tilanteeseen negatiivisella käytöksellä. Tämä taas edelleen vahvistaa opettajan ennakkokäsityksiä oppilaasta.

Vakavat väärinymmärrykset erilaisissa kulttuurisissa kohtaamisissa johtavat törmäyksiin, joiden tuloksena syntyy sekä uhreja että selviytyjiä. On muistettava, että törmäyksessä on aina kyse ihmisen arvokkuudesta, eli siitä minkä arvoiseksi ihmisten edustama kulttuuri arvioidaan yhteiskunnassa. Voidaankin kysyä, minkä arvoinen on ei-länsimaista kulttuuria edustavan ja pakolla maahan tuleen oppilaan kulttuuripääoma? Moni oppilas käyttää etnisyyttään sosiaalisena ja kognitiivisena voimavarana (Matute-Bianchi 1986). Kulttuurisen pluralismin (Gay 1997) edellytyksenä on se, että jokaisen oma kulttuuri on yhteisöissä elävänä läsnä ja silti vähemmistöt tulevat integroiduksi osaksi valtakulttuuria. Ihmisistä tulee tällaisessa kontekstissa kaksi- tai monikulttuurisia riippuen juuri siitä, miten oma identiteetti on muotoutunut. Maahanmuuttajaoppilaat kokevat oman kulttuurinsa merkityksettömyyden ja arvostuksen puutteen silloin, kun sitä ei vahvisteta koulussa. Näissä tilanteissa joko syrjäytymisvaarassa oleva suomalainen oppilas tai maahanmuuttajaoppilas joutuvat perääntymään vastakulttuurin tarjoamiin vaihtoehtoihin, välinpitämättömyyteen, haluttomuuteen opiskella tai poistuvat kokonaan koulun näyttämöltä.

Mikäli koulu yhteisönä haluaa edistää monikulttuurisuuden edellyttämiä arvoja, mm. tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta, on kiinnitettävä huomioita yksilöiden ja yhteisön kollektiivisten asenteiden, uskomusten ja arvojen muutokseen. Tämä edellyttäisi sosiaalisesti muokattujen ajatusmallien kyseenalaistamista ja viimekädessä niiden muuttamista. Lisäksi on syytä muistaa, että arvojen muotoutuminen ei ole pelkästään moraalinen, vaan suuressa määrin myös yhteiskunnallinen ja taloudellinen kysymys. Tällöin arvolähtökohtien muotoutumista (Anttonen 1996) on tarkasteltava osana yhteiskunta- ja kulttuuritaustaa, jota sosioekonominen asema, sukupuoli ja etninen identiteetti myös muovaavat. Puhuttaessa moniarvoisen yhteiskunnan arvokasvatukseen liittyvistä ongelmista on muistettava myös, ettei uusi sukupolvi välttämättä omaksu perinteisiä koulun arvolähtökohtia, sillä perinne ei siirry sellaisenaan. Tällöin monikulttuurisuus ja moniarvoisuus avaisi mahdollisuuksia ylittää kasvatuksessa perinteisiä tapoja elää ja ajatella. Se voisi muovata arvolähtökohtia uudelleen.

Uskon, että todellinen muutos lähtee usein sittenkin pienemmästä yksiköstä, joskus yhdestä henkilöstä. Koulussa toimiva muutoksen näyttämö on yksittäinen luokka, jossa opettaja ja oppilaat ovat pääroolissa. Siellä tapahtuvat kohtaamiset edellyttävät psykologisesti turvallista ilmapiiriä, jolloin oppilaat uskaltavat olla omana itsenään erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Ihmisten välinen vuorovaikutus edellyttää siis vastavuoroisuutta. Sitä, että annamme 'vuoron' myös toiselle. Kuunteleminen edistää parhaiten yhteisymmärrystä. Kasvaminen ryhmässä tapahtuu yleensä siten, että oppilas peilaa vertaisiinsa, oppii ratkaisemaan konflikteja, innostuu yhteistyössä ja näkee itsensä toisten silmin. Oppilaiden omat kulttuuriset tarinat on todettu toimiviksi. Vuoropuhelujen

avulla oppilaat voivat lisätä tietoa myös toisenlaisista elämänmuodoista. Moraali on ennen kaikkea myötäelämisen kykyä. Vain pieni osa moraalista voidaan selittää rationaalisesti.

Autenttisuuden kulttuurissa, jossa yksilön oletetaan toimivan oman elämänsä subjektina, Taylor (1995) näkee ihmissuhteet identiteetin löytämisen ja vahvistamisen keskeisiksi välineiksi. Varhaislapsuuden kokemukset ilmenevät myöhemmin yksilön suhtautumisessa toisiin ihmisiin, instituutioihin, auktoriteetteihin ja yhteiskuntaan yleensä. Mitä (Miller 19868) täydellisempää tunteiden tukahduttaminen on ollut lapsuudessa, sitä suurempi varasto tarvitaan älyllisiä aseita ja moraalisia proteeseja. Pelkkä moraali ja velvollisuudentunne eivät muodosta hedelmällistä maaperää inhimilliselle kohtaamiselle. Tarvitaan tunteita. Tunteiden merkitys (Goleman 1995) kasvaa tilanteissa, joissa ei voida käyttää kieltä. Tunne, erityisesti empatia (Hautamäki 1994), on moraalin ja eettisten asenteiden luonnollinen kasvualusta. Itse asiassa moraali edellyttää myötätuntoa muita ihmisiä kohtaan. Rawlsin (1988) määrittelemässä oikeudenmukaisuudessa reilu peli ymmärretään siten, että ihmiset suostuvat jakamaan toisen kohtalon. Empatiatapahtuma on aina kaksisuuntainen vuorovaikutussuhde. Empatia auttaa myös sietämään erilaisuutta ja kunnioittamaan ihmistä inhimillisenä olentona.

Aito kohtaaminen ja vuoropuhelu edellyttää myös kiireettömyyttä, jota koulun institutionaalinen aika ei salli. Ajasta tulee kohtaamistilanteitten vihollinen. Maahanmuuttajaoppilas tarvitsisi aikaa sopeutuakseen uuteen maahan ja kouluun, tai muuttaakseen kenties oman kulttuurisen aikansa tikittämään meidän aikaamme. Opettajalle kiireen (Talib 1999) on todettu aiheuttavan stressiä, syyllisyydentunteita ja uupumusta. Tämä taas johtaa

siihen, että opettaja ei jaksa tai halua sitoutua työhönsä. Pahimmillaan opettaja suojautuu kiireeltä välinpitämättömyyteen, asenteelliseen kovuuteen tai kyynisyyteen. Opettajien suhtautuminen maahanmuuttajaoppilaisiin, huolimatta alkuvaiheen innokkuudesta, näyttää kokemuksen myötä muuntuvan negatiiviseksi. Opetuskokemuksen myötä vieraasta kulttuurista tulleiden oppilaiden opetuksen kokeminen rikastuttavana siis jopa vähenee. Tämän tapainen kielteinen työkokemus, jossa käytännön opetustyö ei tarjoa opettajille välineitä ja mahdollisuuksia vastata maahanmuuttajien opetuksen tarpeisiin, on selvästi pääsyy opettajien kiristyneisiin asenteisiin.

Korostaisin kuitenkin, että opettajien uskomuksilla siitä, että oppilas menestyy koulussa on 'pygmaaliomainen' vaikutus oppilaan toimintaan ja käyttäytymiseen koulussa. Opettaja viestittää uskomuksiaan joskus näkyvästi, mutta usein myös hyvin hienovaraisesti. Itsetunnoltaan herkkä oppilas aistii nämä viestit tarkasti. Jokaisella opettajalla on oma yksilöllinen tapansa toimia. Opettaja toimii luokassaan rutiininomaisesti eikä välttämättä tiedosta omia vivahteitaan, joita hänen koko persoonallisuutensa ilmentää. Opettajan viestittäminen on laajempaa ja kokonaisvaltaisempaa kuin hänen oma tietoisuutensa siitä. Siksi opettajan tulisi olla entistä tietoisempi omista uskomuksistaan, ettei hänen verbaalinen ja nonverbaalinen viestintänsä ole ristiriitaista. Tämä on entistä tärkeämpää niiden oppilaiden kohdalla, joilla on jäsentymätön käsitys itsestään. Maahanmuuttajaoppilas tai syrjäytymisvaarassa oleva oppilas aistii turvattomaksi kokemassaan tilanteessa opettajan toimintaan liittyvät piiloviestit entistä tarkemmin.

Kulttuurisissa tulkintaa edellytettävissä tilanteissa yksilön käsitys itsestään

ja omasta roolistaan vaikuttaa siihen, miten kohdattava toinen nähdään. Ihmisten oma elämäkokemus ja kulttuurinen tausta luovat tiettyjä rajoituksia kommunikaatiolle ja itse kohtaamiselle. Aito ja rehellinen vuoropuhelu edellyttää siihen osallistuvien suostumusta oman minänsä rehelliseen arviointiin. Se vaatii rohkeutta ja nöyryyttä kohdata oma rajallisuutensa ja myöntää se. Kulttuurisissa kohtaamisissa edellytetään myös, että tiedostaa kansallisten kulttuuriensa suodattimet. Mutta ennen kaikkea tarvitaan omien tunteitten kohtaamista.

LOPUKSI

Opettajan roolin moraalinen ja eettinen puoli korostuu moniarvoisessa yhteiskunnassa, mutta myös markkinatalouden hallitsemissa maailmassa. Opettajan ei tulisi olla vain tiedon välittäjä tai kasvuun saattaja, vaan hänen tulisi herättää oppilaissa inhimillisiä asenteita. Näen opettajan roolin ennen kaikkea sekä oman että oppilaittensa 'herkän minuuden' jatkuvan rakentamisen tukijana ja auttajana, mikä edellyttää pedagogisesti, sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti laajentunutta tietoa ja näkemystä. Saavuttaakseen monikulttuuriset ja humanistiset tavoitteensa koulun täytyy näyttää oppilaille, että on erilaisia kulttuureja ja niiden kautta myös erilaisia olemisen muotoja, tapoja ajatella ja toimia. Lisäksi on syytä korostaa, että jokaisella toimintatavalla on useita vaihtoehtoja. Valintatilanteessa ne tavat, jotka minimoivat toisten kärsimyksiä ovat oikeimpia.

Lähteet

Anttonen, S. 1996. *Arvokasvatus monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsinki: Edita.

- Gay, G. 1997. *Principals and Paradigms in Multicultural Education*. Jyväskylä Congress.
- Goleman, D. 1995. *Emotional Intelligence*. N.Y: Bantam Books.
- Hautamäki, A. 1996, *Individualismi on humanismia*. Teoksessa Hautamäki et al. Yksilö modernin murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Miller 1985, *Alussa oli kasvatus*. Helsinki: WSOY.
- Pursiainen, T. 1998. *Yhteisten merkityshorisonttien kohtaaminen*. Tulevaisuuden tekijät. Helsinki: Atena.
- Rawls 1988, *Oikeudenmukaisuusteoria*. Juva: WSOY.
- Talib, M-T. 1999. *Toiseuden kohtaaminen koulussa opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista*. Helsinki: Hakapaino
- Taylor, D. *Autenttisuuden etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

ANNIKA FORSANDER

Tutkija

Väestöliitto

Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

**MAAHANMUUTTAJAT JA TYÖLLISTYMINEN
SUOMI MAAHANMUUTTOMAANA**

Suomi on erityinen maa siinä mielessä, että muuttoliikkeen suunta vaihtui maastamuutosta maahanmuuttoon vasta 10 vuotta sitten. Tänne ei ollut tarvetta houkutella maahanmuuttajia pitämään tehtaita ja myöhemmin palveluja käynnissä, kuten muualla Euroopassa toisen maailmansodan jälkeen. Näihin siirtotyöläisistä muokkautuneisiin vähemmistöihin perustuvat suuret maahanmuuttajayhteisöt muualla Euroopassa.

Suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa ovat ohjanneet muut kuin työvoiman tarpeeseen perustuvat syyt. Suurin osa Suomeen tulleista

maahanmuuttajista on tullut maahan muista syistä kuin työvoimapolitiittisista syistä, kuten entisen Neuvostoliiton alueelta ns. paluumuuttajina, pakolaisina ja perheenjäseninä. Tältä osin Suomi on hypännyt samaan pulmatilanteeseen kuin muut, jo aiemmin siirtolaisia vastaanottaneet maat: kuinka sijoittuvat työmarkkinoille ne maahanmuuttajat, joiden muutto ei perustu heidän työvoimansa kysyntään?

Pohdin artikkelissani maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttavia tekijöitä ja erityisesti osaamisen siirtoa. Väitän, että keskeisin maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttava tekijä on maassaoloaika ja toisaalta luottamus, joka yksilöiden ja yhteisöjen välille voi ajan mittaan rakentua.

Suomeen tulleiden maahanmuuttajien määrä on kansainvälisesti pieni, mutta kasvuvauhti on ollut nopea. 1990-luvulla maahanmuuttajien määrä lähes viisinkertaistui. Näkyvämpi muuttoliike alkoi kuitenkin varsin epäsuotuisissa olosuhteissa: maa vaipui 1990-luvun alussa lamaan, jonka seurauksena maahanmuuttajien, varsinkin pakolaisten ja inkerinsuomalaisten paluumuuttajien pääsy työmarkkinoille muuttui lähes mahdottomaksi. Vasta muutama vuosi sitten maahanmuuttajien tilanne työmarkkinoilla alkoi merkittävästi parantua. Suomeen 1990-luvun alussa tulleet maahanmuuttajat tulivat siinäkin mielessä tyhjän päälle, että muualla läntisessä maailmassa aiemmin tulleet maahanmuuttajat ovat luoneet omia verkostojaan ja myös etnistä yrittäjyyttä laajemmassa mitassa kuin Suomessa. Nämä maahanmuuttajien omat verkostot ovat tärkeä tekijä pehmentämässä vastatulleiden tietä työmarkkinoille. (Esim. Joronen & Ali 2001, Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000.)

Euroopan unionin piirissä ja tätä kautta myös Suomessa maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen syrjintä työmarkkinoilla on ollut keskustelun kohteena viime aikoina. Lehdet ovat kirjoittaneet paljon syrjinnästä ja myös hallituksen etnisen syrjinnän ja rasismin vastaisessa toimintaohjelmassa puhutaan paljon työsyrynnästä. Hyvä näin, sillä asia on vakava. Suomessa on kuitenkin ongelmana työsyryntätapausten toteennäyttämässä maahanmuuttohistorian lyhyys. Maahanmuuttajia on tullut näkyvässä määrin vasta vuosikymmenen ajan, joten toinen maahanmuuttajasukupolvi on vasta tulossa työmarkkinoille.

Ensimmäisessä maahanmuuttajapolvessa syrjinnän erottaminen ja toteennäyttäminen tilanteessa, jossa on mahdollista, että työntekijällä on työtehtävän suorittamista reaalisesti haittaavia kompetenssipuutteita, on ongelma. Tämän vuoksi työsyrynnän tutkimus muualla Euroopan unionin piirissä, ns. sokkotestaus ja muut keinot, yleensä keskittyvätkin vasta toiseen sukupolveen (esim. Wrench 1996). Työsyryntä on aina vakava asia, mutta väitän, että toisessa polvessa, joka on käynyt päiväkodista asti samat koulut kuin valtaväestö ja jonka erottaa valtaväestöstä lähinnä nimen ja ulkonäön perusteella, työsyrynnän torjuminen tulee nousemaan nykyistäkin suuremmaksi haasteeksi. Maahanmuuttajien toinen polvi ei tule sulattamaan sitä, että häviää kilpailussa työpaikoista vain syistä, jotka perustuvat valtaväestön irrationaalisiin mielikuviin.

Ensimmäisen maahanmuuttajapolven kohdalla tutkitaan paljon sitä, mitä asioita ja kuinka kauan aikaa vaaditaan siihen, että maahanmuuttaja saavuttaa sen tulotason ja ammatillisen aseman, joka vastaavalla koulutustasolla olevalla valtaväestöllä on (esim. Borjas 1994; Bauer &

Zimmerman 1998; Reitz 1998). Kyse on tällöin muista kuin työvoimapoliittisista syistä maahan tulleista. Tässä tutkimustraditiossa pidetään selvänä sitä, että ammatillinen asema laskee maahanmuuton myötä. Alle kymmenen vuotta maassa olleet ovat tästä näkökulmasta vastatulleita. Puhuttaessa maahanmuuttajien ja vähemmistöjen aseman kehittämisestä yhteiskunnassa on tärkeä muistaa, että kyseessä ovat pohjimmiltaan hyvin hitaat prosessit, vaikka Suomessa teeman murtuminen yleiseen tietoisuuteen on tapahtunut nopeasti.

Työnantajalle työntekijän palkkaaminen merkitsee taloudellista riskiä. Ihminen, jonka taustaa ei tunne ja joka muutenkin vaikuttaa erilaiselta edustaa monille taloudellista riskiä ja työnantajien menestys perustuu viime kädessä kykyyn estää riskien toteutuminen. Tutkittaessa keinoja, joiden varassa maahanmuuttajat ovat menestyneet työmarkkinoilla, nousee esiin yksi asia yli muiden. Keskeisimpiä asioita on se, että kykenee vakuuttamaan ja herättämään luottamusta potentiaalisessa työnantajassa. Kuinka tämä onnistuu?

Kielitaidon merkityksestä työmarkkinoilla

Yksilön työmarkkina-aseman kannalta pidetään keskeisenä sen osaamisen laatua, jota työntekijällä on työmarkkinoille tarjota. Suomalaiselle monipuolinen kielitaito ja ulkomailla hankittu koulutus tai työkokemus ovat meriittiä työmarkkinoilla vallalla olevan kansainvälistymisen ihannoinnin mukaan. Maahanmuuttajien kohdalla tämä kansainvälinen kokemus muuttuu usein merkityksettömäksi. Maahanmuuttajille tärkein perusresurssi, jonka ympärille muu osaaminen rakennetaan, on suomenkielen taito. Mitä abstraktimpi koulutus, kuten

akateemisesti koulutetuilla, sitä korkeampi kielitaitovaade, ja harvan akateemisen maahanmuuttajan kyvyt venyvät koulutusta vastaavien työtehtävien vaatimaan abstraktiin kielitaitoon maassaolon ensimmäisinä vuosina. Ongelma piilee myös kielitaidon riittävyyden arvioinnissa. Kuka arvioi, milloin suomenkielen taito on riittävä, mikä on riittävää ja keitä varten? Riittämättömäksi tuomitusta kielitaidosta muotoutuu helposti mekanismi, jolla ei-äidinkielliset suomenpuhujat voidaan kategorisesti sulkea ulos tehtävistä, joihin heitä ei haluta.

Suomalaisilla työmarkkinoille on syntynyt erityisesti informaatio-tekniikan nousun myötä englanninkielisiä saarekkeitä, joissa työntekijöiden asiantuntemus saadaan käyttöön ilman, että ketään täytyy vaivata suomen kielen opiskelulla. Nämä globaalsiirtolaisten asiantuntijatyömarkkinat it-alalla ja myös yliopistoissa eivät kuitenkaan tarjoa horisontaalisen ammatillisen liikkuvuuden mahdollisuuksia Suomessa, vaan rajoittavat työntekijän mahdollisuudet yhdelle alalle. Englanninkieliset saarekkeet ulottuvat yhä laajemmalle myös koulutukseen. Suomessa on mahdollista suorittaa koko korkeakoulututkinto ja myös keskiasteen tutkintoja englannin kielellä hallitsemattomasti sujuvaa suomea useammankaan vuoden maassaolun jälkeen. Hyvää tarkoittava koulutusjärjestelmä tuottaa karhunpalveluksen niille, jotka suorittamansa englanninkielisen tutkinnon jälkeen jäävätkin Suomeen. Monen vuoden opintojen jälkeen monille on syntynyt Suomeen integroivia kiinnikkeitä, kuten perhe, ja aiottu paluu kotimaahan lykkäytyy tuntemattomaan tulevaisuuteen. Tällöin ihmisellä pitäisi olla kyky myydä osaamistaan työmarkkinoille suomenkielellä. Uudesta työvoimasta hyötyvät tässä tilanteessa myös Suomen työmarkkinat.

Suomen kielen taidon merkitys maahanmuuttajalle ei ole ainoastaan käytännöllinen vaan myös symbolinen – hallitsemalla maan kielen osoittaa asenteellisia valmiuksia, halua kuulua meihin, kuten Seppo Paananen (1999) on väitöskirjassaan todennut. Toisaalta kielitaidon avulla hankitaan sosiaalista pääomaa – suhteita ja verkostoja, jotka ovat näillä melkoisen sisäänpäinlämpiävillä työmarkkinoilla tarpeellisia, jotta työpaikka löytyy ja ura etenee.

Muu osaaminen

Varsin monille maahanmuuttajille on tuttua, että se osaaminen, joka on hankittu ulkomailla oppilaitoksista ja työkokemuksen kautta, jää vaille arvostusta Suomessa. Maahanmuuttajien työmarkkina-aseman tutkimuksen piirissä tätä ilmiötä kutsutaan *human capital mismatchiksi* – maahanmuuttajien osaaminen ei ole sellaisessa muodossa, että työnantajat ovat valmiita maksamaan siitä työmarkkinajärjestelmässä sovittua hintaa (esim. Chiswick 1978, Myers & Cranford 1998). Ulkomailta tuodun ammattitaidon ja koulutuksen arvostuksessa pätee myös etninen hierarkia. Euroopan unionin maissa hankitut tutkinnot hyväksytään harmonisoinnin kautta, mutta mitä kaukaisemmasta maasta on kyse, sitä suuremman inflaation ne kärsivät. Ylimielisyys ulkomailla suoritettuja tutkintoja kohtaan ei ole ikävä kyllä suomalainen ominaispiirre, vaan useimmissa maissa on tapana suojata omaa koulutusjärjestelmää ja työmarkkinoita antamalla kotimaisille tutkinnoille etulyöntiasema (esim. Friedberg 2000).

Maahanmuuttajien vaikeuksissa työmarkkinoilla on siis osittain kyse vaikeuksista tunnustaa sitä, että muualla maailmassakin voi hankkia

hyvää osaamista koulutuksen ja työkokemuksen kautta. Toisaalta osaaminen on myös sidoksissa paikallisten työmarkkinoiden kulttuurisidonnaisiin erityispiirteisiin, kuten kieleen ja yhteiskunnan toimintajärjestelmien ja tapojen tuntemukseen. Kvalifikaatiot ovat harvassa ammatissa joustavasti siirrettävissä maapallon eri puolille. Globalisaation paradoksi onkin, että osaamispääoma ei globalisoidu yhtä joustavasti kuin fyysinen pääoma. Taloudellisten pääomien globalisoituessa lokaalia osaamista korostetaan työmarkkinoilla yhä enemmän.

Se, mitä vastaanottava yhteiskunta – työmarkkinoiden toimijat ja julkinen sektori – voivat kohtuudella tässä tilanteessa tarjota, on instituutiot ja selkeät järjestelmät ulkomailla hankitun osaamisen arvioimiseksi ja täydentämiseksi suhteessa suomalaiseen osaamiseen.

Työkokemus Suomesta

Se, mikä tutkimuksessani (vrt. Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000; Forsander 2001) on osoittautunut tärkeäksi tekijäksi maahanmuuttajien poluilla kohti resursseja vastaavaa työpaikkaa, ovat ns. sisääntulo-ammattit. Niissä maissa, jotka ottivat vastaan suuria maahanmuuttajamääriä jo toisen maailmansodan jälkeistä teollistumista vauhdittamaan, maahanmuuttajat tulivat keskelle erilaista elinkeinorakennetta kuin mikä näissä maissa nykyisin vallitsee. Tämän toisen maailmansodan jälkeisen muuttoliikkeen ensimmäisen aallon aikana 1950–1970 -luvuilla teollisuustyöt tarjosivat maahanmuuttajille ensimmäisiä työpaikkoja eli ns. sisääntulotyöpaikkoja työmarkkinoilla. Nykyisin palvelualat työllistävät maahanmuuttajia enemmän kuin halvempien

tuotantokustannusten maihin pyrkivä teollisuus. (Sassen 1996.) Suomessakin maahanmuuttajien ensimmäiset työpaikat ovat yhä useammin palveluissa, erityisesti siivousalalla ja ravintola-alalla. Ravintola-alalla tärkeitä maahanmuuttajien työnantajia ovat maahanmuuttajien omistamat ja etniset ravintolat, jotka työllistävät paljon muita maahanmuuttajia. Palvelualat tarvitsevat myös tulevaisuudessa yhä enemmän maahanmuuttajien osaamista: pula osaavista käsistä tulee kärjistymään viimeistään kymmenen vuoden kuluttua, kun suuret ikäluokat ovat siirtyneet palveluiden tuottajista niiden kuluttajiksi (laajemmin ks. Forsander 2001).

Maahanmuuttajille työkokemus palvelualojen sisääntuloammateissa on osa sosiaalista pääomaa. Saavutetusta työkokemuksesta potentiaalinen työnantaja voi vakuuttua, että maahanmuuttajalla on kokemusta nimenomaan suomalaisista työmarkkinoista – seikka, joka työnantajille ja muille työmarkkinoiden portinvartijoille on luottamusta herättävä asia. Tätä luottamuspääomaa maahanmuuttaja tarvitsee päästäkseen eteenpäin työmarkkinoilla kohti resurssejaan ja motivaatiotaan vastaavia tehtäviä.

Tällä hetkellä työmarkkinat erityisesti pääkaupunkiseudulla vetävät kohtuullisen hyvin ja työpaikkoja matalapalkka-alojen suoritustason töissä on saatavissa. Vaarana on, että kehitys kulkee samaan suuntaan kuin monissa maissa meitä ennen: maahanmuuttajat jumittuvat näihin töihin siinäkin tapauksessa, että koulutusta, kielitaitoa ja motivaatiota resursseja vastaavaan työpaikkaan etenemiselle olisi. Mutta miten suoritustason matalapalkkaisista sisääntuloammateista on mahdollista päästä eteenpäin?

Verkostot ja suhteet työllistymisen kannalta

Maahanmuuttajien työmarkkina-aseman muotoutumisen kannalta tärkeitä asioita ovat samat asiat kuin valtaväestönkin kannalta. Keskeistä on olla mukana verkostoissa ja omata suhteita, tuttavuuksia, joiden kautta tieto työpaikoista ja tekijöistä kohtaa. Samat tekijät, esimerkiksi oikeanlaisten verkostojen puute, jotka jättävät suomalaisia työmarkkinoiden paitsioon, jättävät myös maahanmuuttajia syrjään. Erona on se, että suomalaisella on ollut usein enemmän aikaa rakentaa suhdeverkostoaan. Näyttäisikin siltä, että maahanmuuttajat onnistuvat muista maahanmuuttajista koostuvien suhdeverkostojensa kautta saamaan juuri niitä työpaikkoja, joita näissä verkostoissa liikkuu eli erityisesti ravintola-alan ja muiden palvelualojen työpaikkoja. Monet – erityisesti korkeammin koulutetut – ovat saaneet resursseja vastaavan työpaikkansa suomalaisten verkostojensa avulla. Kaikki sellaiset toimenpiteet ja keinot, jotka auttavat maahanmuuttajia rakentamaan kontakteja työelämään ja luomaan suhdeverkostoja – kuten yksityisen sektorin harjoittelupaikat ja työllistämiset – voivat tuottaa tulosta. (Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000.) Hyvänä käytäntönä voisi mainita esimerkiksi rotarien toiminnan maahanmuuttajanuorten saattamiseksi työuran alkuun.

Maahanmuuttajien segregoituminen eli eriytyminen muusta yhteiskunnasta keskittymällä tietyille asuinalueille tai tietyille aloille on monitahoinen asia maahanmuuttajien hyvinvoinnin kannalta. Maassaolon alkuvaiheessa maahanmuuttajien keskinäiset verkostot luovat turvallisuutta uudelle tulijalle ja auttavat alkuun. Maahanmuuttajien tiiviissä keskinäisissä verkostoissa liikkuu informaatiota uudesta yhteiskunnasta ja tarjolla olevista työmahdollisuuksista. Tiiviit yhteisöt

edesauttavat yrittäjyyttä ja lisäävät henkistä hyvinvointia. Kuitenkin pitemmän päälle – viimeistään seuraavassa polvessa – niistä voi muodostua ansa, joka estää eteenpäin pääsyä yhteiskunnassa. Etniset verkostot tarjoavat kuitenkin vähemmän mahdollisuuksia ammatilliselle etenemiselle ja taloudelliselle nousulle kuin laajempi yhteiskunta (Porter 1987).

Tulevaisuus

Tulevaisuudessa palvelualoilla ja myös teollisuudessa tarvitaan työvoimaa, jota rekrytoidaan sekä Suomesta että sen ulkopuolelta. Maahanmuuttajien määrän kasvu on fakta, ja muuttoliikkeiden todellisuus on kertonut, että kun maahanmuuttajia tulee, heidän mukanaan tulee lisää maahanmuuttajia. Tieto kunkin maan tarjoamista mahdollisuuksista leviää, ihmiset tuovat mukanaan perheensä ja haluavat elää samassa maassa muidenkin tuntemiensa ihmisten kanssa. Jotta ulkomailta rekrytoitavaa osaamista voisi hyödyntää mahdollisimman parhaalla mahdollisella tavalla, on tärkeitä raivata pois niitä hallinnollisia ja maan tapoihin kytkeytyviä käytäntöjä, jotka haittaavat maahanmuuttajien täysipainoista osallistumista niin työmarkkinoille kuin muuallekin yhteiskuntaan. Vaikeus luottaa ulkomaalaissyntyiseen osaamiseen ja työnantajien heikko riskinottovalmius työmarkkinoilla ovat esimerkkejä haittaavista käytännöistä. Maahanmuuttajien työmarkkina-aseman parantaminen ei siis ole ainoastaan maahanmuuttopoliittinen tai kotouttamispoliittinen kysymys, vaan se kietoutuu moniin arkisiin ”maan tapoihin”. Maan kyky avautua globaalin pääoman lisäksi myös globaaleille muuttoliikkeille tulee olemaan keskeinen kilpailukykytekijä. Suomi on mukana kilpailemassa osaavasta

työvoimasta ensimmäisen kerran historiassaan, toisin kuin muut länsimaat, joilla on ollut enemmän aikaa oppia, että ilman maahanmuuttajien(kin) työpanosta elinkeinoelämä ei toimi.

Lähteet

Bauer, Thomas & Zimmerman, Klaus F. (1998) *Occupational mobility of Ethnic Migrants*. Research on Immigration and Integration in the Metropolis. Working Paper Series 98-11. Vancouver: Vancouver Centre of Excellence

Borjas, George (1994) *The economics of immigration*. Journal of Economic Literature, Vol. XXXII (December 1994). 1667-1717.

Chiswick, Barry (1978) *The effect of Americanization on the earnings of foreignborn men*. Journal of Political Economy 86: 897-921.

Forsander, Annika & Alitolppa-Niitamo, Anne (2000) *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto - keitä, miten ja minne*. Työhallinnon julkaisu 242. Helsinki: Työministeriö

Forsander, Annika (2001) *Työvoiman tarve ja maahanmuuttopolitiikka. Millä ehdoin maahanmuuttajien osaaminen on vastaus työvoiman kysyntään?* Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): *Aukeavat ovet*. Kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY.

Friedberg, Rachel M. (2000) *You Can't Take It with You? Immigrant Assimilation and the Portability of Human Capital*. Journal of Labor Economics, vol 18 (2), 221-252.

- Joronen, Tuula & Ali, Abdullahi, A. (2001) *Maahanmuuttajien yritystoiminta Suomessa 1990-luvulla*. Teoksessa Marja-Liisa Trux (toim.): *Aukeavat ovet*. Kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY
- Myers, Dowall & Cranford, Cynthia J. (1998) *Temporal differentiation in the occupational mobility of immigrant and native-born latina workers*. *American Sociological Review* 63 (1), 68-93.
- Paananen, Seppo (1999) *Suomalaisuuden armoilla*. Tutkimuksia 228. Helsinki: Tilastokeskus.
- Porter, John (1987) *The Measure of Canadian Society*. Education, Equality and Opportunity. Ottawa: Carleton University Press.
- Reitz, Jeffrey G. (1998) *Warmth of the Welcome*. The social causes of economic success for immigrants in different nations and cities. Boulder: Westview Press.
- Sassen, Saskia (1996) *New employment regimes in cities: the impact on immigrant workers*. *New Community* 22(4) 579-594.
- Wrench, John (1996) *Preventing Racism at the Workplace*. A report on 16 European countries. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

OKAN DAHER

Hallituksen puheenjohtaja

Suomen Islam-seurakunta/Tataariyhteisö

KIELI, KULTTUURI JA USKONTO

Minut on kutsuttu tähän seminaariin pitämään tämä puheenvuoro maamme perinteisiin historiallisiin, kielellisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvan turkinsukuisen, islaminuskaisen tataariyhteisön jäsenenä. Meitä on tänä päivänä noin 800 jo viidennessä sukupolvessa. Olen itse kolmatta sukupolvea.

Yhteisömme esivanhemmat, ensimmäiset Suomeen vakinaisesti jääneet perheet, ovat saapuneet 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa. He olivat lähtöisin pääasiallisesti Keisarillisen Venäjän Nizhnij Novgorodin kuvernementin alueella sijaitsevista tataarikylistä, joiden naapurustossa eli mm. mordvalaisia ja venäläisiä. He olivat harjoittaneet maanviljelystä pientilallisina, joiden viljelyalat olivat silloisten

maanomistusolosuhteiden vuoksi pienentyneet kannattamattomiksi. Maanviljelyn rinnalle oli kehittynyt kaupankäyntiä aluksi talvisaikaan oman piirikunnan alueella. Vähitellen kauppamatkat olivat rautatietä pitkin ulottuneet aina Pietariin saakka ja sieltä Terijoen ja Viipurin kautta Suomen suuriruhtinaskuntaan.

Uusi maa osoittautui kaupankäynnille otolliseksi maaperäksi. Alussa käytiin kierto- ja torikauppaa, mutta sangen pian syntyi kiinteää hallikauppaa. Kaupankäynnin muututtua paikkakunnalla harjoitettavaksi liiketoiminnaksi, alettiin perustaa tekstiili- ja vaatetusalan sekä turkisalan liikkeitä kaupunkeihin ja maakuntakeskuksiin. Vakiintunut toimeentulo takasi näin perheille elinmahdollisuuden. Kaupankäyntihän on usein rikkonut vanhoja raja-aitoja, saattanut kansat keskinäiseen vuorovaikutukseen ja luonut siten myös uusia kulttuuriyhteyksiä. Näin alkoi maahamme muodostua vähitellen vuosisadan vaihteessa pieni, yhtenäinen kulttuuriyhteisö yksitellen, perheittäin ja suvuittain. Mitään syrjäytymistä ei päässyt tapahtumaan, koska toimeentulon hankkimisen vaatima mukautuminen liitti heidät pian saumattomasti suomalaiseen yhteiskuntaan. Oman äidinkielen suomea muistuttava rakenne sekä äännejärjestelmä tekivät uuden kielen oppimisen helpoksi. Suomalaiset tiedettiin myös omien hyvien naapureitten mokshamordvalaisten sukukansaksi.

Yhteisömme olemassaolo nojautuu kolmeen peruspilariin: omaan äidinkieleen, uskontoon ja kulttuuriperintöön. Näitä ylläpitävät perheiden lisäksi seurakunta (Suomen Islam-seurakunta, per. 1925), kulttuuriseura (Finlandiya Türkleri Birligi ry, FTB, per. 1935) ja urheiluseura

(Urheiluseura Yolduz ry, per. 1945). Helsingissä toimi pitkään myös yhteisömme oma kansakoulu (Turkkilainen kansakoulu, vv. 1948–69).

Äidinkielemme on turkkilaisiin kieliin kuuluva tataarin kieli ja sen läntinen murre eli mishääri. Koska kielemme on perheen ja yhteisön sisällä käytetty yhteinen puhekieli, lapset oppivat sen ensimmäisenä kielenään. Kaikki lähtee lasten kasvatuksesta, jossa oman vastuunsa jakavat paitsi vanhemmat, myös isovanhemmat ja sukulaiset. Oppimista tukevat seurakunnan järjestämä päiväkerho sekä äidinkielen kurssit talvisin ja kesäisin. Nuoret otetaan varhain mukaan järjestöjemme toimintaan. He osallistuvat mm. kulttuuriseuran järjestämiin laulukuoro- ja teatteriesityksiin. Yleensä vilkas kanssakäyminen, kiinteät perhe- ja sukusiteet sekä järjestöjemme tilaisuudet ovat omiaan edistämään äidinkielen käyttöä. Äidinkielen opettaja on tullut yleensä yhteisön omasta keskuudesta, mutta meillä on ollut ajoittain mahdollisuus kutsua myös ulkopuolisia muualla asuvia tataarin kieltä äidinkielenään puhuvia opettajia mm. Turkista ja Venäjän Federaation tataariyhdyksistä. Yhteisöllä on oma kirjoitustapa, joka perustuu suomen ja turkin latinalaiseen oikeinkirjoitukseen. On selvää, että äidinkielen hallinta on edellytys kaiken oppimiselle. Se on myös yksi kansallisen identiteetin tunnusmerkistöistä. Vaikka suomen kieli on vaikuttanut vähemmistökielemme, yhteisöllämme on silti edelleen selkeä ja elinvoimainen kielellinen identiteetti.

Kulttuuriyhteydet Venäjän Federaatioon kuuluvaan Tatarstanin tasavaltaan ja sen pääkaupungin Kazanin kulttuuripiireihin ovat osaltaan vahvistaneet kielemme arvostusta. Samalla kielemme on saanut rikastuttavia lisiä nykyisestä Kazanin tataarien kielestä.

Uskonnolla on myös tärkeä merkitys pienelle yhteisölle. Se on ensisijaisesti vahva henkilökohtainen vakaumus, jäsenistöä kokoava, yhdistävä voima. Yhteisömme uskonto islam perustuu Koraaniin ja profeetta Muhammedin perimätietoon sunnaan. Se on yhteisöllemme periytynyt tataarien esi-isiltä, Volgan alueella asuneilta muinaisilta bolgaareilta, jotka omaksuivat islamin jo 900-luvulla. Suomen Muhamettilainen Seurakunta, jonka nimi muutettiin v. 1963 Suomen Islam-seurakunnaksi, merkittiin uskonnollisten yhdyskuntain rekisteriin huhtikuussa 1925. Suomen valtio oli näin ensimmäinen läntisen Euroopan maa, joka virallisesti tunnusti islamilaisen seurakunnan. Seurakunta ei ole vain uskonnollinen yhdyskunta, vaan tiivis kielellis-kulttuurinen yhteisö, joka vaalii kulttuuriperintöä ja samalla tukee sekä henkisesti että taloudellisesti piirissään toimivaa kulttuuri- ja urheiluseuraa.

Viikoittain järjestetään moskeijassa perjantaijumalanpalvelukset. Rukouskieli on arabia, mutta seurakunnan imaami, joka johtaa rukoustilaisuutta, saarnaa tataariksi. Suurina uskonnollisina pyhäpäivinä, kuten paastokuukauden päätyttyä Ramadan-pyhänä, kokoonnutaan varhain aamulla juhlanjumalanpalvelukseen, johon yleensä koko perhe osallistuu. Jumalanpalveluksen jälkeen on ollut tapana käydä seurakunnan hautausmaalla, minkä jälkeen hajaannutaan kukin omalle taholleen: lähinnä sukuloidaan ja syödään perinteinen juhla-ateria. Myös almuja jaetaan sekä lapsille annetaan lahjoja. Pyhän johdosta kouluista ja työpaikoilta saadaan vapaata. Myös varusmiespalvelustaan suorittavat pääsevät kotiin viettämään pyhäpäivää. Rukoustilaisuuksia järjestetään moskeijassa myös päivittäin keskipäivällä sekä paastokuukautena joka ilta.

Seurakunta itse huolehtii uskonnonopetuksesta talvisin ja kesäleirillä. Uskonnonopetusta antaa imaami. Vuodesta 1960 lähtien seurakunnan imaamit ovat tulleet Turkista. Edellytyksenä on ollut tataarin kielen taito sekä sopeutumiskyky uusiin olosuhteisiin ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Viime vuosina seurakunnassamme on vierailut myös nuoria, vastavalmistuneita uskonoppineita Venäjän Federaation tataariyhdyskunnista. Yhteisömme jäsenet toimivat myös aktiivisesti vapaaehtoisina seurakunnan eri tehtävissä, mm. apulaisimaameina ja rukoukseenkutsujina.

Kulttuuriperinnöltään Suomen tataarien yhteisö on rikas ja monimuotoinen. Kansanlaulu ja oma musiikki elävät yhteisössä ja kokoavat sen jäseniä kulttuuri-illanviettoihin ja muihin yhteisiin tilaisuuksiin. Tataarikirjallisuuden klassikoihin perustuvat teatteri-esitykset ovat myös suosittuja. Suomen tataarien keskuudessa on syntynyt myös omaa kirjallista tuotantoa: laulukirjoja, uskonnon oppikirjoja, runoutta, kaunokirjallisuutta ja satunnaisesti myös aikakausjulkaisuja.

Tärkeä sija kulttuurissamme on perinteisellä ruokataloudella juhlaaterioineen ja kansallisine ruokalajeineen. Ruokalajeista tunnettuja ovat mm. erilaiset piirakat (pärämätsh ym.) ja keitot (shorba).

Kulttuurimme sosiaalisena erityispiirteenä on omista vanhuksistamme huolehtiminen kotona niin kauan kuin mahdollista. Seurakunnan viikoittain järjestämät tapaamiset antavat eläkeläisillemme ja ikäihmisillemme virkistystä ja mahdollisuuden kohdata toisiaan.

Liikunta kokoaa myös nuoria jäseniämme erilaisten harrastusten pariin. Urheiluseuran jalkapallojoukkue on pelannut Helsingin piirin sarjaotteluiden lisäksi ystävyysotteluja mm. Suomessa olevien vähemmistöjen, kuten juutalaisten (Makkabi) ja arabien (Saikus) jalkapallojoukkueita vastaan. Samoin Suomeen on saatu myös Virossa sikäläisen tataariyhteisön jalkapallojoukkue vieraaksi.

Selkeä tietoisuus omista juurista ja identiteetistä antaa nuorille vahvan itsetunnon sekä sen kautta turvallisuuden tunteen, joka heijastuu myönteisesti koko yhteisöön ja sitä ympäröivään yhteiskuntaan. Oman kulttuurin rinnalle on vuosisadan kuluessa muodostunut myös suomalainen identiteetti, onhan Suomi yhteisömme jäsenten synnyin-, koti- ja isänmaa. Itsenäisyyden alkuajoista lähtien yhteisömme on jakanut samat ilot ja koettelemukset kaikkien muiden suomalaisten kanssa. 156 nuorta miestäme osallistui talvi- ja jatkosotiin maamme kohtalon vuosina. Heistä kymmenen kaatui Suomen itsenäisyyden puolesta. Kunnioitamme heidän muistoaan vuosittain kaatuneitten muistopäivänä, kansallisena veteraanipäivänä ja itsenäisyyspäivänä seurakuntamme hautausmaalla Pro Finlandia-sankarivainajien muistomerkin äärellä. Sotaveteraanimme ovat keskuudessamme muistuttamassa meitä näistä koettelemuksista.

Yhteisömme rakenne on luonnollisesti muuttunut vuosikymmenien saatossa – yhteiskunnallisen kehityksen ja kansainvälistymisen seurauksena on tullut uusia vaikutteita. Jäsentemme kiinteä kanssakäyminen maan pääväestön kanssa on johtanut siihen, että on syntynyt kaksikielisiä ja kaksikulttuurisia perheitä. Yhteisömme kannalta

ne edellyttävät erityisen voimakasta panostusta vähemmistökielen ja kulttuurin säilyttämiseksi.

Vanhempi polvi keskuudessamme korosti usein, että vähemmistöön kuuluvan on ponnisteltava kaksin-kolminverroin enemmän kuin muiden menestyäkseen suomalaisessa kilpailuyhteiskunnassa. Jo entisissä kotikylissä oppi oli arvostettu asia, ja näin myös Suomessa panostettiin lasten koulutukseen. Korkean suomalaisen sivistys- ja koulutustason ansioista yhteisömme jäsenet ovat sijoittuneet mitä moninaisimpiin valtion- ja kunnanvirkoihin sekä yksityiselle sektorille liike-elämässä ja järjestötoiminnassa. Yhteisömme sanoma uusille maahanmuuttajille on, että vähemmistöjen tulisi pyrkiä säilyttämään oma kielensä, uskontonsa ja kulttuuriperintönsä. Samalla tulisi kuitenkin sopeutua joustavasti ja kärsivällisesti valtayhteiskunnan olosuhteisiin. Tämä vaatii pitkäjänteistä ja johdonmukaista ponnistelua. Hedelmällinen vuorovaikutus syntyy molemminpuolisesta kunnioituksesta ja avoimesta vuoropuhelusta. Voimaa on ammennettava paitsi omasta perinteestä, myös rikkaasta kulttuuriympäristöstä.

On muistettava, että vähemmistökulttuuri avaa myös uusia ulottuvuuksia. Vähemmistöjen kielitaito ja kulttuurientuntemus ovat maallemme resurssi, jota voi hyödyntää mm. kauppa- ja kulttuurivaihdossa.

Suomen rooli Euroopan unionissa on ollut aktiivinen vähemmistö-, ihmisoikeus- ja kulttuurikysymyksissä. Suomen toiminnan tuloksena EU:n perusoikeuskirjan 3. luvun 22. artiklaan on kirjattu seuraava lause: ”Unioni kunnioittaa kielellistä, kulttuurista ja uskonnollista monimuotoisuutta.”

Meidän suomalaisten tulee katsoa tulevaisuuteen ennakkoluulottomasti, vahvalla ja terveellä itsetunnolla tervettä harkintaa käyttäen monikulttuurisessa Suomessa ja monikansallisessa yhdentyvässä Euroopassa sekä globalisoituvassa maailmassa. Haluan päättää puheenvuoroni Helsingin yliopiston Itä-Aasian kielten ja kulttuurien professorin Juha Janhusen yhteisöimme edesmenneestä jäsenestä, isästäni, varatuomari, filosofian tohtori Ymär Daherista kirjoittaman nekrologin (HS 17.7.1999) loppusanoihin:

”Hän loi identiteettinsä tasapuolisesti tataarien kieli- ja kulttuuriperinnön sekä suomalaisen valtayhteiskunnan arvojen perustalta.”

EILINA GUSATINSKY

Päätoimittaja

Spektr-lehti

OMA LEHTI TIETOTYHJIÖSSÄ

Kuten täällä jo sanottiin, venäjänkielinen vähemmistö on tänään toiseksi suurin vähemmistö suomenruotsalaisten jälkeen. Venäläisiä on asunut Suomessa jo kauan. Tänä päivänä voi sanoa, että täällä on vanhoja ja uusia venäläisiä. Tämä paluumuutto entisestä Neuvostoliitosta Suomeen alkoi noin kymmenen vuotta sitten ja tänään noin 30.000 venäläistä tai venäjänkielistä asuu Suomessa.

Aika iso osa niistä, jotka ovat syntyneet täällä, on jo muuttunut suomalaisiksi. Monet ovat aktiivisesti mukana auttamassa uusia venäläisiä sopeutumaan suomalaiseen yhteiskuntaan.

Se, että aloitimme lehden tekemisen johtui oikeastaan siitä, että oli hyvin vähän venäjäksi tietoa Suomesta. Kun vuonna 1998 mietittiin lehden sisältöä, täytyy tunnustaa, että lähinnä ajattelimme venäläisiä turisteja, joita vuonna 1997 oli käynyt noin miljoona täällä Suomessa.

Kun itse olen kaksikulttuurisesta perheestä, ei minulla ollut paljoakaan tietoa siitä, kuinka Suomeen muuttaneet venäjänkieliset pärjäävät täällä. Mutta heti ensimmäisen numeron ilmestyttyä oli pelottavaa huomata miten vähän ihmiset, jotka ovat asuneet täällä jo 5-7 vuotta tietävät Suomesta tai sitä ymmärtävät. Eikä tämä liity vain puutteelliseen kielitaitoon. Sen jälkeen, jo toisesta numerosta alkaen lehdestä on tullut hyvin tärkeä osa elämää niille ihmisille, jotka asuvat Suomessa pysyvästi. Tänä päivänä Spektr-lehden päätehtävänä on nimenomaan näiden ihmisten auttaminen.

Uusi kotimaa, uusi kieli, uudet tavat jo itsestään aiheuttaa paljon ongelmia ja monet pienet asiat eivät ”avaudu”. Tämä koskee myös käsitystä yhteiskunnan perusteista ja niin sanotuista pelisäännöistä. On hyvin järkyttävää huomata, miten paljon ihmiset ovat saaneet väärää tietoa Suomessa asumisesta. On hyvin tarkkaa tietoa, miten saa ilmaiseksi leipää ja miten ”sossusta” pyydetään rahaa.

Mutta se on outoa jos otetaan huomioon, miten paljon maahanmuuttajat saavat erilaisia esitteitä, joita ovat laatineet ministeriöt ja muut viranomaiset. Niissähän kerrotaan kaikista Suomeen liittyvistä asioista, myös siitä miten tärkeä työ on jokaisen ihmisen elämässä.

Ehkä nämä esitteet tulevat liian aikaisessa vaiheessa: heti alussa, ja silloin maahanmuuttajilla on niin paljon muita asioita, joihin tulee tottua. He usein unohtavat, että ovat saaneet näitä esitteitä ja sitä paitsi materiaali yleensä on laadittu sillä tavalla kuin viranomaiset näkevät parhaaksi kertoa asioista ihmisille, ottamatta huomioon kulttuurieroja.

Olen huomannut, että artikkelit, joissa kerrotaan yhteiskunnallisista asioista herättävät valtavaa huomiota ja oikeastaan hyvin usein on niin, että ne asiat, joista me kerromme, venäjänkielisillä on mahdollisuus lukea nimenomaan niistä saaduista esitteistä. Mutta lehden sivuilta saatu tieto on helpompi konkreettisten esimerkkien avulla ymmärtää, esim. kuinka eri asiat toimivat.

Spektr-lehdessä pyrimme myös kertomaan kulttuurista. Haastattelemme ihmisiä, jotka vaikuttavat tänä päivänä Suomessa, mainitsen Georg Dolivon, Risto Niemisen, Paavo Lipposen. Arto Paasilinna on kirjoittanut lehteen pakinan. Jos puhumme historiasta, voimme mainita Aurora Karamzinin.

Tällaiset asiat ovat mielestäni hyvin tärkeitä sen takia, että sen kautta ihmiset oppivat tuntemaan Suomea ja ymmärtävät paremmin, miten tätä maata on rakennettu.

Samoin tapoihin ja perinteisiin tutustutaan vanhojen venäläisten tuella. Kun Neuvostoliitossa venäläinen kulttuuri, varsinkin uskonnon osalta, ei ollut mitenkään suosittu teema, nyt nimenomaan vanhat venäläiset auttavat uusia venäläisiä säilyttämään venäläisiä tapoja ja perinteitä.

Ehkä on helppoa kun venäjänkielisillä on omat järjestöt, ja siellä he koettavat ylläpitää kieltä ja kulttuuria, mutta siellä on hyvin vähän mahdollisuuksia tottua ja tutustua suomalaiseen elämään, kun suomalaiset yleensä eivät jaksakaan osallistua tällaiseen järjestötoimintaan.

Tieto on valtaa ja sen olen huomannut omassa työssäni. Mutta tieto on valtaa ainoastaan silloin, kun se tavoittaa ihmiset. Lehden kautta tuleva tieto koskettaa ihmisiä aivan eri tavalla kuin paksu pinkka esitteitä.

Joskus tuntuu siltä, että hukkuvien pelastaminen on hukkuvien oma asia. Spektr-lehden ympärillä on paljon venäjänkielisiä ihmisiä, jotka ovat löytäneet oman paikkansa uudessa yhteiskunnassa, ja he tekevät kaikkensa, jotta muut ymmärtäisivät, että heidän on otettava vastuu omasta elämästä, omasta perheestä ja myös muista ihmisistä. Sehän kuuluu suomalaisiin perinteisiin, mutta jostain syystä kantaväestöltä apua on hirveän vaikea saada. Huomasimme kyllä, että kaikki ovat tyytyväisiä, kun kerromme lehdessä, esim. mitkä järjestöt voivat auttaa, mutta harvoin aloite tulee niiltä. Muutenkin on vaikea saada tukea mm. Spektr-lehdelle, mikä on surullista. Kuitenkin ongelmia on helpompi ehkäistä kuin ratkaista niitä myöhemmässä vaiheessa.

Uskon kyllä, että Suomessa on paljon ihmisiä, jotka välittävät siitä, millaiseksi yhteiskunnaksi Suomi muuttuu kymmenen vuoden kuluttua. Toivottavasti meillä riittää voimia etsiä tällaisia ihmisiä, jotka ovat valmiit yhteistyöhön meidän kanssamme.

SELIM CEYLAN

Rapid Prototyping Center

Toimitusjohtaja

MAAHANMUUTTAJA YRITTÄJÄNÄ

Olen Selim Ceylan, kiiminkiläinen yrittäjä. Olen myöskin turkkilainen, nykyään myös suomalainen. Toimin v. 1995 perustamani yrityksen, tai oikeastaan kolmen yrityksen yritysryhmän, toimitusjohtajana. Yritysryhmäni RPC:n toimiala on asiakkaittemme tuotekehitystyön tukeminen ja nopeuttaminen käyttäen hyväksi uusia teknologioita. Henkilökuntaa palveluksessani on yhteensä n. 40 kolmessa eri toimipisteessä Kiimingissä, Turussa ja Tampereella.

Tulin Suomeen yli kahdeksan vuotta sitten. Suomea en osannut ja taskussani olivat koneteknikon paperit, ja takana kolmen vuoden kesken

jääneet kemian tekniikan opinnot Ankaran yliopistossa. Saavuin tammikuussa Muonioon. Oli pimeää, oli pakkasta ja väistelimme poroja.

Melkoinen muutos. Tuleva vaimoni oli tästä kaikesta varoitellut, mutta en antanut sen säikäyttää. Hyvin pian huomasin, että ilman suomen kielen taitoa jäin helposti yhteiskunnan ulkopuolelle. Pääsinkin suomen kielen kurssille seuraavassa syyskuussa, ja motivaatio oppia oli kova. Kolmen kuukauden kurssi antoi hyvät valmiudet jatkaa sopeutumistani suomalaisen yhteiskuntaan. Sen jälkeen pyrin ja pääsin Oulun teknilliseen oppilaitokseen insinöörikoulutukseen. Opiskelin kahden vuoden kurssit yhden vuoden aikana ja valmistuin nopeasti. Kaikki opintoni suoritin suomen kielellä. Uskon siis, että maahanmuuttajille on erittäin tärkeää hankkia maan kielitaito. On hyvin helppoa käyttää englantia, mutta maan kulttuuri, yhteiskunta ja tavat jäävät etäisiksi ja maahanmuuttaja kokee itsensä ulkopuoliseksi ja muukalaiseksi.

Opiskellessani koneinsinööriksi sain loistavan tilaisuuden tehdä insinööriyön uudesta pikamallitekniikasta, jonka avulla muovituotteiden tuotekehitysvaiheessa voi ensimmäiset prototyypit valmistaa erittäin nopeasti. Insinööriyöni myötä sain työpaikan Oulun teknillisestä oppilaitoksesta laboratorioinsinöörinä. Työtä oli paljon, se oli mielenkiintoista ja haastavaa. Edellä mainitsemani pikamallitekniikan avulla olimme mm. nopeuttamassa Nokian matkapuhelinten kehitystyötä. Itse asiassa huomasin, että työtä olisi vieläkin enemmän ja totesin, että oppilaitoksen puitteissa toiminta ei ollut riittävän joustavaa ja tehokasta eikä näin vastannut asiakkaiden tarpeita. Niinpä suunnitelmat oman yrityksen perustamisesta alkoivat pikkuhiljaa kypsyä päässäni. Minulla ei ollut muuta kokemusta yrittämisestä kuin nuoruusaikainen työskentely

isäni yrityksessä. Silti olin päättänyt ryhtyä ottamaan asioista selvää ja perustaa oman yrityksen.

Yrityksen perustaminen vaatii paljon tietoa. Sitä minulla ei siis juurikaan ollut. Ei auttanut muu kuin ottaa asioista selvää. Tämän uskoisin olevan enemmänkin persoona- kuin kulttuurikysymys. On oltava erittäin aktiivinen, ulospäin suuntautunut ja on uskallettava kysyä se tyhmältäkin tuntuva kysymys, muuten voi jäädä vääriä mielikuvia ja vastauksia. Omalta kohdaltani voin sen todeta, että kysyä uskalsin ja uskallan edelleenkin. Kaikki mahdolliset kanavat on käytettävä.

Se, että olin ja olen ulkomaalainen ei mielestäni ole kovinkaan paljon asioihin vaikuttanut. Ei ainakaan negatiivisessa mielessä. Voi ehkä olla, että joissain alkuaikojen neuvotteluissa ulkomaalainen taustani herätti enemmänkin positiivista uteliaisuutta ja kiinnostusta kuin ennakkoluuloja. Olen ehdottomasti sitä mieltä, että henkilön persoona, se kuinka hän ottaa toiset huomioon ja kuinka hän osaa asiansa esittää, ovat kanssakäymisen a ja o.

Turkkilainen kulttuuri ja suomalainen kulttuuri eroavat hyvin paljon toisistaan. Näin on myös maiden yrityskulttuurien laita. Suomalaisten on ymmärtääkseni vaikeampi puhua rahasta. Turkkilaiset taas eivät paljon muusta puhukaan.

Seuraavaksi haluaisin lyhyesti esitellä yritysryhmäni toimintaa ja sen jälkeen kertoa muutaman sanan tulevaisuudensuunnitelmistani:

RPC-yritysryhmään kuuluu kolme yritystä: RPC Rapid Prototyping Center Oy, RPC Design Oy ja RPC Tools Oy. Ensiksi mainittu yritys, konsernin emoyhtiö, on yrityksistä vanhin, perustettu 1995. Sen puitteissa hoidetaan koko konsernin hallinto sekä tarjotaan asiakkaille prototyypivalmistuspalvelua erilaisilla moderneilla menetelmillä. RPC Design Oy tarjoaa asiakkaille design-palvelua eli teollista muotoilua ja suunnittelupalvelua. RPC Tools Oy taas tarjoaa asiakkaille muovituotteiden valmistukseen liittyviä palveluita. Yhdessä nämä kolme yritystä muodostavat ainutlaatuisen kokonaisuuden, jonka avulla asiakkaan tuotekehitysprojekti voidaan suorittaa keskitetysti ideasta tuotantoon saakka. Näin toimien tuotekehitysaikaa voidaan merkittävästi lyhentää, mikä on erittäin merkittävä asia asiakkaittemme kilpailukyvyn kannalta. Asiakasyrityksiä on tällä hetkellä yli 100, joiden joukossa mm. Nokia, ABB, Instrumentarium ja JOT Automation.

RPC:n toiminta on laajentunut nopeasti, minkä on osaltaan mahdollistanut Oulun seudun pääomasijoittajien Veikko Lesosen Head Invest Oy:n ja Juha Sipilän Fortel Invest Oy:n mukaantulo yritysryhmän toimintaan. He ovat tuoneet mukanaan kasvuyrityksen kipeästi tarvitsemää pääomaa ja sen lisäksi arvokasta osaamista, kokemusta ja kontakteja.

Näillä eväillä toimintaa kehitetään edelleen ja kasvunäkymät ovat varsin suotuisat tulevina vuosina. Myöskin vientiin tullaan jatkossa panostamaan. Vientitoiminnassa voinkin jatkossa hyödyntää näitä edellä kuvaamiani kokemuksia toimimisesta vieraassa kulttuurissa.

LILIAN NEO

Lil's Fine Arts

BRAVING IT OUT IN FINLAND

I have entitled this speech, "Braving it out in Finland" which seems to express that the life of an entrepreneur in this country hasn't been easy. That is true. Nevertheless, the path of any entrepreneur in any foreign land is never an easy one.

I have had the pleasure of being in Helsinki for 5 1/2 years. And I say that I've always strived to make my mark as an entrepreneur but I am thankful to say that neither the people nor this beautiful country is foreign to me. I speak Finnish, I've relations with wonderful people here and I've learned how to manage and run a business in this society.

One thing that has been hardest to deal with is being an isolated entrepreneur where support isn't readily found and your purpose to contribute doesn't seem to bring reaping fruit. I came to Finland and chose to remain in Finland because I sincerely believe that my efforts here will bring that sense of fulfilment for the entrepreneur.

Very few Asians in particular have even attempted to start a life here, but I still pushed forth. Why? Because Finland has opportunities, untapped potential, I believe it has life. Why else would a crazy Singaporean travel halfway across the globe in search of a better life had she not believed in this notion? I also believed that I offered some unique things here.

Yes, I'm from that tiny city, Singapore. A country with only 250 sqmiles packed with nearly 4 million people. Approx. 45 km in length and 23 km in breath. Singapore has no natural resources other than people. How then did this seemingly hopeless island thrive into a business hub and economic force of the South East? The answer is People! Not just people called Singaporeans, but people we call foreigners.

Entrepreneurship is not just about making money. Often the successful entrepreneurs start with a dream, to bring something special or new into being that benefits the place where a dream is realised. It's about finding a niche that is not being filled and finding a way to fulfil it.

Foreigners put on their entrepreneur's hat and ventured into Singapore with sights on success and future fulfilment. Many succeeded and in turn, the country grew and prospered. Singapore tapped what foreigners could contribute, which made our people all the more capable all the more

exposed. If Singapore closed its doors; it wouldn't have inkling as to what it took to survive in that jungle we call the "world".

Singapore is renowned for its racial tolerance and often cited as an example of successful intercultural harmony. Singapore has a unique multicultural environment with many models of entrepreneurship. Maybe that is another reason for feeling at home in an environment that is not exactly like the one I learned in my own home environment.

If you would take a second of two and imagine yourself going abroad for ex.: Asia, picture how you would start a business? Entrepreneurs from overseas and Finns both face challenges in crossing cultural boundaries and understanding the unspoken assumptions we each bring with us from our own cultural milieu.

Example: "Family members help to 'sow' seeds."

Grandparents save their earnings and pass on to their grandchildren, parents to children or siblings to siblings, to enable them to start a business of their own. From one generation to another, usually no paper or documentation to this. It's a tradition for centuries particularly among entrepreneurial families who believe that one can start a business only if one has cash money; very respectable that one has worked hard and saved for business investments. Most do not believe in bank loans. Too much of a burden they say, and taboo to owe. Bank loans are only considered when one foresees expansion possibilities, and able to pay the loans.

Some administrators in Finland have clearly been puzzled by the way I choose to structure my business here, but this was merely a pattern I brought with me. In this pattern, the relationship between the entrepreneur and the enterprise is much more personal than is usual with the notion of a limited liability company. Likewise, the business itself reflects the individuality of the entrepreneur in a much clearer way than is normally encountered in Finland.

It seems that the administrative system was unprepared for this. As a self-employed person I was at one point asked to provide a statement from my employer as a condition of obtaining a work permit, and I was instructed that this statement should be signed by someone other than myself. It was then up to my adviser – another immigrant – to stress to the official concerned that such a statement could only be provided if I hired someone to make it on behalf of myself. It was then some days before the official concerned was able to break the mind-set that a working immigrant can be really independent in this way. The mode of business finance which I have chosen, where my company repays to me its start-up capital loan with interest, was also beyond the comprehension of this official, who found it completely impossible to access my situation.

The case illustrated not only the inflexibility of many public officials, but also the inadequacy of administrative rules made with little or no knowledge of the facts on the ground. Finland is only now taking the first faltering steps to achieving the kind of partnership with its immigrants communities that may provide this knowledge in future.

I hope that the bureaucratic world here in the Nordic countries can realise foreign entrepreneurs bring sometimes very different patterns with them. Mine is based on my family traditions.

Just like those hopeful entrepreneurs that flooded to Singapore, I too packed my bags and came to Finland with money in hand and a dream to pursue. Some foreign entrepreneurs make it, others break it, but one thing is certain the country that supports them can only get the better out of it.

I would like to share an analogy with you to make an important statement. Picture this: a woman climbing up a steep cliff. She struggles with the single minded purpose of reaching the summit. With every thrust upwards, the climb gets more difficult. However, she knows that there is another person at the top of the cliff with a long piece of rope. If he lets down the rope, there is hope for her to journey on. Would you want her to have a chance to at that rope? Many would say, "Yes".

Now I tell you that I feel like that woman on the cliff's edge. I have struggled ceaselessly in Finland having been focused on my desire to make a life here. Just as the woman longed for greater security through the rope. I depend on a sense of security from Finland that I am accepted – let me blunt – to be accepted as a permanent resident.

I have been here for almost six years desiring to establish myself as a valued member of society. To be honest, many a times I found that value elusive and the acceptance distant. Never have I felt more valued than at this very moment when each and everyone of you is listening. As I thank

you for the opportunity to speak and share my experiences, I ask but one thing of you – to ponder on what has been said.

JUHA SIHVOLA

Professori

Jyväskylän yliopisto

MONIKULTTUURISUUS JA SUVAITSEVUUDEN RAJAT

2000-luvulle tultaessa on Suomessa on alettu puhua monikulttuurisuudesta enemmän kuin koskaan. Tässä keskustelussa on osittain kysymys vastaamisesta niihin yhteiskunnallisiin haasteisiin, jotka ovat seuranneet Suomen rajojen avautumisesta ja maahanmuuton huomattavasta, vaikkakin toistaiseksi eurooppalaisittain vaatimattomasta lisääntymisestä. Historiallista varovaisuutta noudattaen on kuitenkin hyvä muistuttaa, että vaikka monikulttuurisuus on suomalaisessa keskustelussa tullut uusi sana, ne ilmiöt, joiden yhteydessä siitä puhutaan, eivät ole kaikilta osin historiallisesti uusia.

Monikulttuurisuudella viitataan yhtäältä kuvailevasti yhteiskuntaan, joka koostuu kulttuuriselta identiteetiltään toisistaan eroavista väestöryhmistä, ja toisaalta arvottavasti ihanteeseen, jonka mukaan kulttuurisesti erilaisten ryhmien välillä tulee vallita yhdenvertaisuus ja keskinäinen kunnioitus, sekä kolmanneksi politiikkaan, jota julkinen valta harjoittaa tämän ihanteen toteuttamiseksi.

Monikulttuurisuuden käsite on muotoiltu ennen kaikkea pohjois-amerikkalaisessa keskustelussa. Sillä on viitattu suhteisiin, jotka vallitsevat kulttuurisesti toisistaan hyvinkin monessa eri mielessä erottuvien ryhmien välillä. Monikulttuurisuudesta on puhuttu erityisesti kielellisten vähemmistöjen, alkuperäiskansojen, etnisistä tai uskonnollisista syistä syrjittyjen ryhmien sekä maahanmuuttajien yhteydessä. Kaikkia mainittuja ryhmiä on ollut myös Suomessa jo pitkään. Historiallisesti vakiintuneita vähemmistöjä ovat esimerkiksi suomenruotsalaiset, saamelaiset, romanit, tataarit ja juutalaiset. Suomalaiskansallinen ideologia on tosin korostanut kenties liiaksikin kansakunnan kielellistä ja mielellistä yhtenäisyyttä, mutta tosiasiallisesti suomalaiseen yhteiskuntaan on sisältynyt kulttuurisia eroja, niiden aiheuttamia ongelmia ja jännitteitä sekä poliittisia pyrkimyksiä ongelmien ratkaisemiseksi. Näitä ilmiöitä ei kuitenkaan ole ennen 1990-lukua kutsuttu monikulttuurisuudeksi.

On hyviä syitä sille, miksi kulttuuristen ryhmien välisiä suhteita koskeva keskustelu on voimistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Yhtäältä on kysymys siitä, että kulttuurista yhtenäisyyttä korostavan kansallisen ajattelun ote ihmisten mielistä on hellittänyt. Suomi on integroitunut Eurooppaan ja globalisoitumisen vaikutukset tuntuvat voimakkaina

elämässämme. Myös ikänsä Suomessa asuneiden tavat mieltää kulttuurinen identiteettinsä ovat muuttuneet entistä monimuotoisemmiksi. Monikulttuuristumisen keskeinen tausta on kuitenkin maahanmuuttajaväestön voimakas kasvu. Vaikka Suomessa ulkomailla syntyneen väestön osuus on vieläkin eurooppalaisittain yksi kaikkein pienimpiä, sen suhteellinen kasvu on ollut voimakasta. Sekä pakolaisuuden että muun maahanmuuton kautta Suomeen on muodostunut huomattavia väestöryhmiä, jotka poikkeavat kulttuuri-taustaltaan valtaväestöstä, joiden kotoutumiseen on sisältynyt ongelmia ja jotka ovat olleet alttiita rasistisille reaktioille.

Syrjintää ja rasismia vähätellään helposti. Niitä marginalisoidaan väittämällä niitä sellaisten ihmisten reaktioiksi, jotka ovat itsekin heikossa asemassa ja syrjäytymisvaarassa ja jotka kokevat maahanmuuttajat kilpailijoikseen noukkiessaan leivänmuruja hyvinvointiyhteiskunnan pöydän alta. On myös väitetty, että itsetunnonmuutenkin heikot ihmiset tarvitsevat syntipukkeja, sijaiskärsijöitä ja uhreja, joihin omat aggressiot voidaan kohdistaa.

Syrjinnässä ja rasismissa ei ole kuitenkaan ole kysymys vain eikä ensisijaisesti tästä, ei Suomessa eikä muuallakaan. Kysymys on ennen kaikkea virallisen yhteiskunnan rakenteista ja valtaväestön asenteista. Syrjintää ja rasismia esiintyy siksi, että yhteiskunnan rakenteet tekevät ne mahdolliseksi ja valtaväestö niitä sietää vähintäänkin passiivisesti.

Juuri siksi Suomessa tarvitaan juuri nyt keskustelua paitsi siitä, miten syrjintä ja rasismi ehkäistään, myös siitä, miten eri tavoin kulttuurisen identiteettinsä ymmärtävien yksilöiden ja ryhmien oikeudet ja keskinäiset

suhteet olisi järjestettävä. Tällöin yksi mahdollisuus on aktiivinen monikulttuurisuuspolitiikka. Monikulttuurisuuspolitiikan pohjaksi ei riitä passiivinen suvaitsevaisuus: se, että vähemmistöjen edustajia siedetään ja heidän annetaan elää haluamallaan tavalla niin kauan kuin he eivät häiritse valtaväestön elämäntapaa. Monikulttuurisuuspolitiikan pohjaksi ei riitä edes vähemmistöjen suojaaminen syrjinnältä, jota tapahtuu etnisen taustan, ihonvärin, uskonnon tai muun vastaavan seikan perusteella. Monikulttuurisuuspolitiikka edellyttää, että sekä julkinen valta että kansalaisyhteiskunta aktiivisin toimin edistävät kaikkien omaleimaisen olemassaolonsa säilyttämään pyrkivien kulttuuristen yhteisöjen toimintaa ja kukoistusta. Monikulttuurisuuspolitiikka edellyttää kaikkien kansalaispiirien sitouttamista periaatteeseen, että jokaisella Suomessa asuvalla tulee mahdollisuuksien mukaan olla oikeus omaan kulttuuriinsa kuulumiseen ja tunnustetuksi ja kunnioitetuksi tulemiseen sellaisen jäsenenä. Monikulttuurisuuspolitiikka perustuu ajatukseen, että kulttuurinen moninaisuus rikastaa kaikkien osapuolien elämää.

Edellä esitetty saattaa kuulostaa hieman juhlapuhemaiselta, ylevien fraasien esittämiseltä ilman konkreettista sisältöä. Se voi olla osittain totta. Vaatimus yksilön oikeudesta kuulua kulttuuriin tai kulttuurien oikeudesta olemassaoloon ja kukoistukseen ei vielä sano kovin paljon siitä, millaisten eettisten periaatteiden mukaan kulttuurien väliset suhteet on järjestettävä monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Siksi tarvitaan monikulttuurisuuden filosofisia perusteita koskevaa keskustelua. Sellaista keskustelua on Suomessa ollut mielestäni melko vähän ja siitäkin vähästä on huomattava osa ollut epäonnistunutta.

Yritän seuraavassa valottaa eräitä monikulttuurisuuteen liittyviä periaatteellisia ongelmia. Pyrin tekemään tämän osoittaen kohtuullista nöyryyttä itse asian moniulotteisuutta ja monimutkaisuutta kohtaan. Tarkoitin tällä muun muassa sitä, että vaikka esitykseni liittyy filosofistyyppisiin ongelmiin, en tietenkään kuvittele, että filosofia riittäisi ratkaisemaan kulttuurien välisiin eroihin ja niistä seuraaviin yhteiskunnallisiin jännitteisiin liittyvät ongelmat. Filosofia on ehkä välttämätöntä, mutta riittämätöntä se on ainakin kolmesta syystä. Ensiksikin on kiistanalaista, voiko filosofia tuottaa objektiivista tietoa siitä, mikä on oikeudenmukaista. Toiseksi vaikka se voisi niin tehdä, siltikään siitä, että ihmiset tietävät mikä on oikein, ei seuraa, että he toimisivat oikein. Väärä toiminta ei useinkaan johdu siitä, etteivät ihmiset tietäisi mitä pitää tehdä, vaan siitä, ettei heillä ole tarmoa toteuttaa hyviä periaatteitaan käytännössä. Siksi kansalaisten sitouttaminen kulttuurisesti eritaustaisten ihmisten oikeudenmukaiseen kohteluun sisältää paljon muutakin kuin tiedollista valistusta. Kolmanneksi, kulttuurisiin eroihin liittyvien ongelmien ratkaiseminen edellyttää tiedollisellakin tasolla paljon muutakin kuin filosofista tietoa, nimittäin tietoa kulttuurien perinteistä, käytännöistä, tavoista ja arvostuksista sekä niiden keskenään hyvin erilaisten yhteiskuntien luonteesta, jotka kohtaavat kulttuurisista eroista johtuvia ongelmia.

Tässä yhteydessä on vielä syytä mainita yksi monikulttuurisuutta koskevan keskustelun ongelma. Se on se, että itse monikulttuurisuus on myös ideologinen käsite, johon helposti sisällytetään lausumattomia tai joskus julkilausuttujakin oletuksia siitä, miten ihmiset kulttuurisen identiteettinsä mieltävät. Nämä oletukset eivät kuitenkaan ole välttämättä yleispäteviä vaan liittyvät siihen yhteiskunnalliseen ja ajatukselliseen

kontekstiin, jossa monikulttuurisuutta koskeva keskustelu on syntynyt. Pohjoisamerikkalaisessa ja yleensäkin anglosaksisessa elämänmuodossa on suhteellisen voimakkaasti korostettu ryhmäpohjaisen, erityisesti etnisiin piirteisiin liittyvän kulttuurisen identiteetin merkitystä. On esimerkiksi ilman muuta oletettu maahanmuuttajien kuuluvan ja haluavan kuulua etnispohjaisiin yhteisöihin. Kuitenkin maahanmuuttajat ovat heterogeeninen ryhmä: eivät vain sillä perusteella, mistä he tulevat, vaan myös sillä perusteella, millaisen roolin he antavat ja haluavat antaa erityiseen kulttuuriseen yhteisöön kuulumiselle oman identiteettinsä muotoilussa. Voisi esimerkiksi ajatella, että asiaan vaikuttaa se, mistä syystä maahanmuutto tapahtuu. Pakolainen voi ymmärtää kulttuurisen identiteettinsä ja sen säilyttämisen tarpeen toisin kuin työn perässä maahan muuttava, ja tämä taas toisin kuin avioliiton takia kotimaansa vaihtava. Vahva monikulttuurisuuspolitiikka, joka tukee valtaväestöstä erottuvien alakulttuurien ja etnisten yhteisöjen toimintaa, ei kenties tunnu onnistuneelta sellaisten mielestä, jotka eivät halua samastua alkuperäiseen kulttuuritaustaansa vaan tulla hyväksytyksi uuden kotimaansa tasaveroisena kansalaisena taustastaan riippumatta. Yleisemminkin voidaan väittää, että vaikka alakulttuurien tukeminen voi joissakin tapauksissa suojata vähemmistöjä syrjinnältä, se voi samanaikaisesti toisaalta kaventaa sekä valtaväestöön että vähemmistöihin kuuluvien vapautta määrittää kulttuurinen identiteettinsä haluamallaan tavalla. Jos alakulttuureille annetaan yhteisöinä oikeuksia yksittäisiin jäseniinsä nähden, voidaan jopa väittää, että monikulttuurisuuspolitiikka voi liberalistisen demokratian kannalta olennaisten ihmisoikeuksien toteutumisen. Siitäkin syystä on muistutettava, että jos haluamme puhua monikulttuurisuudesta, se on syytä tehdä tietoisena itse

käsitteen historiallisesta taustasta ja siihen liittyvistä ideologisista taustaoletuksista.

Seuraavassa tavoitteeni ovat melko vaatimattomat. Luonnehdin kahta periaatteellista kantaa, jotka ovat olleet suosittuja kulttuurisesti erilaisten ihmisten oikeudenmukaista kohtelua koskevassa keskustelussa. Pyrin kuitenkin osoittamaan, että molemmat kannat ovat epäonnistuneita. Tarkastelemani näkemykset ovat eettinen liberalismi ja kulttuurinen relativismi. Eettisellä liberalismilla tarkoitan kantaa, joka myöntää oikeuksia vain yksilöille ja pitää yksilöiden vapautta, itsehallintaa ja tasa-arvoa niin keskeisinä arvoina, että suvaitsee vain sellaisia kulttuureja, jotka myöntävät kaikille jäsenilleen täsmälleen samat oikeudet kaikilla elämäalueilla. Kanta sopii huonosti säätelemään sellaisten kulttuurien suhteita, jotka eroavat toisistaan juuri yksilönvapauden ja tasa-arvon arvostuksen suhteen. Kulttuurinen relativismi taas on kanta, jonka mukaan kaikki eettiset periaatteet ovat päteviä vain suhteessa ne säätäneeseen yhteisöön ja jonka mukaan tämän takia kulttuurien arvostelu niiden ulkopuolelta ei ole mahdollista eikä sen tule olla sallittua. Myöskään tämän näkemyksen pohjalta ei voida rakentaa kulttuurien ja kulttuurisesti erilaisten ihmisten välisiä suhteita koskevaa etiikkaa.

Johtopäätökseni eivät kuitenkaan ole pelkästään kriittisiä. Pyrin lopuksi osoittamaan eräitä lähtökohtia sille, miten erilaisia eettisiä ihanteita edustavat ja eri tavoin yksilön ja yhteisön väliset suhteet tulkitsevat kulttuurit voivat järjestää keskinäiset suhteensa molemminpuolisen kunnioituksen pohjalta.

Käsittelen ensin eettistä liberalismia. Usein on ajateltu, että liberalistisiin arvoihin nojaava demokratia on samalla myös mahdollisimman suvaitseva yhteiskunta. Sehän rajaa julkisen vallan tehtäväksi rauhanomaisen yhteiselon pelinsääntöjen säätämisen, erityisesti yksilöiden hengen, omaisuuden sekä poliittiseen toimintaan, mielipiteen ilmaisemiseen ja uskonnon harjoittamiseen tai harjoittamatta jättämiseen liittyvien vapauksien suojaamisen. Lisäksi julkisella vallalla voi olla sosiaalipoliittisia tehtäviä, jotka koskevat huolehtimista siitä, että yksilöillä on mahdollisimman runsaat ja tasa-arvoiset mahdollisuudet käyttää vapauksiaan. Julkisen vallan ajatellaan kuitenkin olevan puolueeton elämän ihanteita ja päämääriä koskevissa kysymyksissä. Se näyttää näin ollen voivan edistää kansalaisten vapautta ja tasa-arvoa tuottamalla vain sellaisia resursseja, joita yksilöt voivat käyttää vapaasti valitsemiinsa päämääriin. Kaikkien yksilöillä olevien elämänpäämäärien sisältöön nähden se näyttää rajattoman suvaitsevalta. Se näyttää myös antavan yksilöille vapauden määrittää kulttuurisen identiteettinsä haluamallaan tavalla.

Voi kuitenkin kysyä, onko tällainen liberalismi todella suvaitsevaista. Sehän näyttää varsin suvaitsemattomalta ainakin ulospäin. Jos liberalistinen demokratia pitää itseään suvaitsevuuden ihannemuotona, eikö sen pitä ponnistella koko maailman muuttamiseksi sellaiseksi, että liberalistiset peruseriaatteet tunnustettaisiin kaikkialla, tarpeen tullen vaikka voimakeinoin? Tästä näkökulmasta liberalistinen demokratia vaikuttaa olevan äärimmäisen suvaitsematon itseään ympäröiviä ei-liberalistisia yhteiskuntajärjestelmiä kohtaan. Siitä tulee eräänlaista liberalistista imperialismia.

Mutta onko liberalistinen demokratia todella suvaitsevaista edes sisäisesti? Liberalismissa vapaudet ja oikeudet koskevat ennen kaikkea yksilöitä. Jos liberalismi ottaa demokratian ja tasa-arvon vaatimukset vakavasti, sen on huolehdittava siitä, että samat vapaudet ja oikeudet toteutuvat jokaisen yksittäisen kansalaisen kohdalla. Liberalististen yhteiskuntien kansalaiset eivät kuitenkaan identifioi itseään pelkästään yksilöiksi. Monet ihmiset haluavat myös sitoutua erilaisten ryhmien, kulttuurien ja yhteisöllisten elämänmuotojen jäseniksi.

Liberalistisen yhteiskunnan pitäisi olla mahdollisimman suvaitsevainen myös yhteisöllisten identiteettien moninaisuutta kohtaan. Voiko se sitä kuitenkaan olla? Ihmiset voivat näet kuulua ja liittyä myös ryhmiin, jotka eivät anna kaikille jäsenilleen niitä vapauksia ja oikeuksia, joita liberalististen periaatteiden johdonmukainen soveltaminen edellyttäisi. On olemassa esimerkiksi uskonnollisia suuntauksia, jotka vaativat jäseniään sitoutumaan hierarkkiseen perhejärjestelmään. Miesten ja naisten tehtävät on eroteltu toisistaan tavallisesti niin, että naisilla olevat oikeudet ja vapaudet sekä mahdollisuudet niiden toteuttamiseen ovat jyrkästi rajoitettuja. Onko liberalistisen yhteiskunnan asetettava etusijalle vähemmistökulttuuriensa perinnesidonnaisen elämänmuodon suojeleminen vai sukupuolten tasa-arvon toteuttaminen osana kaikille kansalaisille kuuluvia yksilöoikeuksia? Jos liberalististen periaatteiden kanssa ristiriidassa olevia kulttuurisia perinteitä aletaan suvaita, mihin on raja vedettävä. Harva on valmis kieltämään naisten huntuja, mutta miten suhtautua tyttöjen ympärileikkauksiin?

Hierarkkiset ja traditiosidonnaiset yhteisöt eivät ole liberalistisen suvaitsevuuuden ainoa eivätkä ehkä edes vaikein koetinkivi. Ongelmia

tulee myös siitä, että liberalistinen yhteiskunta ei toimi vain kansalaistensa vapauksia ja oikeuksia suojelemalla; se asettaa jäsenilleen myös velvollisuuksia, jotka rajoittavat melkoisesti heidän mahdollisuuksiaan valita oman mieltymyksensä ja kulttuurisen perinteensä mukaisia elämänihanteita. Kun yhteiskunta ylläpitää ja jakaa resursseja edistääkseen kansalaisten mahdollisuuksia elää haluamaansa onnellista elämää, se vastaavasti edellyttää kansalaisilta myötämielistä asennetta ja osallisuutta näiden resurssien tuottamiseen. Kunnioitusta vaaditaan esimerkiksi sellaisia pakkolaitoksia kohtaan kuin koulu, armeija, poliisi, oikeuslaitos, verottaja, sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset sekä hallitus ja eduskunta. Voi esimerkiksi kysyä, kuinka pitkälle on suvaittava vähemmistöryhmiä, joiden kulttuurista identiteettiä luonnehtii oppivelvollisuudesta ja säännöllisestä työnteosta piittaamaton kiertolaiselämä.

Yritettäessä sovittaa elämänmuotojen moninaisuutta koskeva suvaitsevuus muihin liberalistisiin periaatteisiin, kuten tasa-arvoon, yksilökeskeisyyteen ja moraalisaantöjen yleispätevyyteen, päädytään paradoksaalisiin tuloksiin. Paradoksin on osuvasti muotoillut Tuomas Nevanlinna, jonka mukaan itseään liberaaleina pitävät valtakulttuurin edustajat joutuvat määrittelemään suvaitsevuutensa vähemmistöjen edustajille seuraavasti: ”Saatte pitää oman kulttuurinne, kunhan sen tavat eivät loukkaa yhteisiä pelinsääntöjä. Näihin sääntöihin kuuluvat uskonnon yksityistäminen, pakkokoulutus, sosiaaliturvatunnus, irtolaiselämän lopettaminen, valtion väkivaltamonopolin ja oikeusvaltion normien hyväksyminen, ei-vallankumouksellisuus sekä kulttuuri-perustaisesta lääkinnästä luopuminen hengen ollessa kyseessä. Toisin sanoen: saatte olla mitä tahansa, kunhan olette liberaaleja.” Liberalismi ei

Nevanlinnan mukaan ole aidosti kulttuurisesti moniarvoista: liberaalit eivät oikeastaan suvaitse ketään muita kuin toisia liberaaleja.

Tähän tulokseen voisi kenties olla tyytyväinen, jos voisi Francis Fukuyaman tapaan uskoa, että elämänmuotojen taistelu päättyi kommunismin tuhon myötä ja historiakin samalla loppui liberalistisen demokratian lopulliseen ylivaltaan. Tosielämän monimuotoisuus kuitenkin tuskin tukee tällaista optimismia tai pikemminkin ylimielisyyttä. Kulttuurit ovat edelleen erilaisia, ja siksi suvaitsevuuden rajat ovat tärkeä poliittinen kysymys.

Suvaitsevuuden ongelma voidaan kuitenkin ratkaista toisellakin, eettisestä liberalismista poikkeavalla tavalla. Voidaan ajatella, että juuri kulttuurinen moniarvoisuus on tärkein eettinen periaate. On olemassa lukuisia tapoja järjestää moraaliset periaatteet ja yhteiskunnalliset laitokset. Vaikka ne eivät kenties kaikki ole yhtä hyviä ja hyväksyttäviä, niitä ei voida asettaa millekään yhdelle arvoasteikolle. Elämänmuodot rakentuvat olennaisesti perinteiden ja olosuhteiden pohjalta ja siksi niiden arvostelu ulkoa käsin on vähintäänkin ongelmallista. Individualistinen, egalitaristinen ja kosmopoliittinen liberalismi sopii kenties osalle urbaanin, postmodernin informaatioyhteiskunnan jäsenistä. Monille muille ihmisille voivat sopia paremmin muut järjestelyt, eikä ole parempaa tapaa saada selville, mikä kullekin sopii, kuin kysyä ihmisiltä itseltään.

Moniarvoisuuden korostus voi johtaa enemmän tai vähemmän jyrkkään kulttuuriseen relativismiin eli näkemykseen, että kaikki merkittävät moraaliset ja yhteiskunnalliset uskomukset ja periaatteet ovat

kulttuurisidonnaisia ja että niiden arvostelu kulttuurin ulkopuolelta on siksi mahdotonta ja sopimatonta. Kulttuurinen relativismi välttää liberalistisen imperialismiin, mutta myös siihen sisältyy vaikeita filosofisia, moraalisia ja poliittisia ongelmia. Ensinnäkään relativisti ei voi puuttua juuri minkäänlaisiin ihmisoikeuksien loukkauksiin oman kulttuurinsa ulkopuolella: kaikki eettiset kysymykset, moraalijärjestelmän yleisiä rationaalisuusehtoja kenties lukuun ottamatta, muuttuvat elämänmuotojen sisäisiksi. Relativistille jää korkeintaan itsepuolustusosoikeus toisen kulttuurin aggressiivisuutta kohtaan. Hän voi toki toivoa, että kaikki muut kulttuurit olisivat yhtä suvaitsevia ja moniarvoisia kuin hänen omansa, mutta tosielämä ei tarjoa mitään tukea tällaisellekaan optimismille. Kulttuurinen relativismi on sitä paitsi jo sisäisestikin ristiriitainen kanta: se yrittää kieltää kulttuurit ylittävät moraaliarvostelmat mutta juuri tämän kiellon esittäessään ja vaatiessaan muilta sen kunnioittamista se tekee itse sellaisen. Voi myös ihmetellä, millä perusteella relativisti voi arvostella edes omaansa (tai oman yhteiskuntansa valtaväestön edustamaa) kulttuuria, jos hän kieltää kaikkien muiden kulttuurien (erityisesti oman yhteiskuntansa kulttuuristen vähemmistöjen) ulkoisen arvostelun.

Eettinen ja kulttuurinen relativismi eivät toki ole olleet pelkästään vahingollisia ilmiöitä. Niillä on ollut tärkeä merkitys huomion kiinnittämisessä kulttuurien välisiin eroihin ja siihen, että perustavissakin kysymyksissä on mahdollista ajatella toisin kuin itse olemme tottuneet pitämään luontevana. Relativistit ovat myös oikeassa vaatiessaan, että jokainen kulttuuri ansaitsee kunnioitusta ja vakavasti otetuksi tulemistakin sen omista lähtökohdista käsin. Relativismi voi myös purkaa omia ennakkoluulojamme ja lisätä itsekriittisyyttämme osoittaessaan, että

monet sellaiset oman kulttuurimme piirteet, joita olemme pitäneet luonnollisina, välttämättöminä ja yleispätevinä, ovat tosiasiasa satunnaisia ja kulttuurisidonnaisia. Tällaisiin huomioihin perustuva moniarvoisuuden ja suvaitsevuuuden lisääntyminen on pelkästään toivottavaa. Tämänäköisistä relativistien usein tekemistä huomioista seuraa monikulttuurisessa yhteiskunnassa vaatimus, että kaikkien kulttuuristen ryhmien omalla äänellä on oikeus tulla kuulluksi eettisen ja yhteiskunnallisen keskustelun kaikilla tasoilla: erityisen painokkaasti kasvatustieteissä. Samasta syystä kulttuurivähemmistöjen edustajia pitäisi rekrytoida mukaan väkivaltakoneistoihin kuten poliiseiksi ja upseereiksi. Tarkoituksena tulisi kuitenkin olla pohjan luominen kulttuurien väliselle dialogille, ei sisäänpäin kääntyneelle linnoittautumiselle omien identiteettiensä sisälle.

Relativismi on kuitenkin väärässä olettaessaan, että kulttuurien välisistä eroista voisi päätellä, että kulttuurit ovat keskenään yhteismitattomia ja vertailukelvottomia ja että kulttuureja ei voisi perustellusti arvostella myös niiden ulkopuolelta käsin. Tarkempi perehtyminen erilaisiin kulttuureihin osoittaa päinvastoin, että kulttuureille ominaiset eettiset käsitykset ja arvostukset ovat erityisestä ja omaleimaisesta kokemuspohjasta ponnistavia yrityksiä ratkaista yleisinhimillisiä ongelmia, jotka liittyvät ihmisille yhteisiin kykyihin, rajoituksiin ja toimintatapoihin. Relativistit ovat myös taipuvaisia liioittelemaan kulttuurien sisäistä yhtenäisyyttä. Tosiasiallisesti kaikkiin kulttuureihin sisältyy sekä paikallisia ja perinnesidonnaisia että kriittisiä, paikallisen ylittävää yleispätevyyttä tavoittelevia aineksia. Juuri näistä syistä kulttuurit kykenevät ymmärtämään toisiaan ja oppimaan toistensa kokemuksista. Kulttuurien sisäisten erojen huomaaminen on tärkeää

erityisesti maahanmuuttajaryhmien kannalta: näissäkin usein käy niin, että osa ryhmän jäsenistä haluaa pitäytyä lujemmin kiinni perinteessään mutta osa ottaa siihen etäisyyttä, eikä monikulttuurisen yhteiskunnan ole mitään syytä estää kulttuurista irtautumista vaan päinvastoin juuri suvaitsevaisuuden ja moniarvoisuuden nimissä on paikallaan turvata sen mahdollisuus.

Edellä esitetty osoittaa, että kulttuurinen suvaitsevuus on yksi tärkeä arvo, jota erityisesti liberalistisen aateperinteen piirissä on pyritty puolustamaan ja ylläpitämään. Se ei kuitenkaan sovi ongelmitta yhteen muiden arvojen kuten tasa-arvon, yksilökeskeisyyden ja moraalisen yleispätevyyden kanssa. Myöskään suvaitsevuuden puolustus kulttuurisen relativismin pohjalta ei ole onnistunut ratkaisu: ajatus rajattomasta suvaitsevuudesta on sekä älyllisesti naiivi että poliittisilta seurauksiltaan kestävä ajatus. Suvaitsevuuden paradoksi näyttää ratkeamattomalta. Lienee myönnettävä tässäkin tapauksessa, että kannattamamme eettiset ja poliittiset arvot ovat keskenään jännitteisessä suhteessa mutta ehdoton valinta niiden välillä tuntuisi sekin ihmisarvoa vähättelevältä. Kulttuurisen suvaitsevuuden ja muiden liberaalien arvojen välillä on tyydyttävä sovitteluun ja kompromisseihin.

Suvaitsevuus on tärkeä kysymys. Liberalistisen imperialistin unelma ja monen muu kauhukuva autonomisten yksilöiden globaalista kulttuurista ei ole toteutumassa ainakaan ihan heti. Elämme monikulttuurisessa maailmassa, jossa oikeus tulla tunnustetuksi ja saada kunnioitusta jonkin omaleimaisen elämänmuodon jäsenenä on tärkeää varsinkin olemassaolostaan kamppailemaan ja alistetusta asemasta kärsimään joutuneiden vähemmistöjen edustajille. Monikulttuurisuutta koskeva

keskustelu on kuitenkin kärsinyt paitsi poliittisista intohimoista myös edellä kuvatuista teoreettisemmista ongelmista. On kuitenkin myös edellä käsiteltyjä lupaavampia yrityksiä löytää tasapaino yksilöoikeuksien ja kulttuurisen suvaitsevuuden välillä ja ylittää siten raja eettisen liberalismiin ja kulttuurisen relativismin välillä. Esittelen nyt yhtä tällaista yritystä.

Monikulttuurisen yhteiskunnan järjestämistä on mielestäni hedelmällistä pohtia niistä lähtökohdista, joita amerikkalainen yhteiskuntafilosofi John Rawls on esittänyt teoksissaan *Political Liberalism* ja *The Law of Peoples*. Mainittuja teoksia varhaisemmassa ja Suomessa paljon paremmin tunnetussa teoksessaan *A Theory of Justice*, suomennettuna *Oikeudenmukaisuusteoria*, Rawls oli esittänyt, että moraalisisista, poliittisista ja uskonnollisista mielipide- ja arvostuseroistaan huolimatta ihmiset voivat päästä yksimielisyyteen yhteiskunnan oikeudenmukaisesta järjestämisestä. Oikeudenmukaisuuden periaatteista voidaan päättää ikään kuin tietämättömyyden verhon takana. Silloin kysytään millainen järjestelmä olisi järkevää valita, jos ei tiedä kykyjään, asemaansa ja arvostuksiaan tulevassa yhteiskunnassa. Teoksessa *Oikeudenmukaisuusteoria* Rawls väittää, että tällaisen pohdiskelun tuloksena arvoiltaan erilaisten ihmisten olisi järkevää valita yhteiskunta, joka takaa jokaiselle yksilölle yhtä paljon vapautta kuin on mahdollista sovittaa toisten samanlaiseen vapauteen, ja kohtelee yksilöitä eri tavoin silloin, kun kaikilla on mahdollisuus tavoitella erojen suhteen parempia asemia ja järjestely on paras huono-osaisimpien kannalta.

Rawlsin teoriaa arvosteltiin siitä, että siinä hahmotetut oikeudenmukaisuusperiaatteet eli yksilön vapauksien ja huono-osaisista

huolehtimisen maksimointi eivät ole jokaisen järkevän ihmisen objektiivisia valintoja, vaan ne näyttävät liittyvän juuri sellaisiin moraalisiin ja poliittisiin arvostuksiin, joista riippumattomuutta Rawls oli tavoitellut. Myöhemmässä tuotannossaan Rawls on vastannut arvosteluun ja korjannut teoriaansa. Teoksessa *Political Liberalism* hän ei enää edellytä yksimielisyyttä yksilönvapauden ja sosiaalisen vastuun asemasta. Päinvastoin Rawls alkoi muotoilla oikeudenmukaisuusteoriaa yhteiskunnalle, jonka jäsenten arvostukset olisivat erilaisia juuri tässä suhteessa.

Tämän takia Rawls erotti toisistaan kaksi liberalismien suuntausta: eettisen eli sisällöllisen liberalismien ja poliittisen liberalismien. Eettisen liberalismien mukaan yksilön vapaudet ja yksilöllisen itsehallinnan elämänihanne ovat niin tärkeitä arvoja, että vain sellaiset yhteiskunnalliset laitokset ja käytännöt ovat hyväksyttäviä, jotka edistävät niiden toteutumista tai ovat vähintäänkin yhteen sopivia niiden kanssa. Sama koskee myös kulttuurisia perinteitä: niiden on sovittava yksilöllisen autonomian määrittämään viitekehykseen.

Poliittinen liberalismi sen sijaan lähtee liikkeelle siitä, että yhteiskunnassa on erilaisia yhteisöjä ja kulttuurisia ryhmiä, joiden käsitykset esimerkiksi hyvästä, eettisistä ihanteista, yksilön ja yhteisön välisestä suhteesta sekä uskonnollisista arvoista poikkeavat toisistaan. Poliittinen liberalismi olettaa, että nämä ryhmät voivat kunnioittaa toisiaan ja tunnustaa toistensa oikeuden olemassaoloon mutta samalla pyrkiä järkevästi perusteltuun yhteisesti hyväksytyyn sopimukseen keskinäisten suhteidensa järjestämisestä. Lisäksi poliittinen liberalismi on vakuuttunut, että arvostuksiltaan toisistaan eroavat ryhmät voivat

pitää demokraattista oikeusvaltiota järjestyksenä, joka parhaiten ja laajimmin suojaa kaikkien ryhmien mahdollisuuksia omaehtoisesta elämänsä toteuttamiseen. Poliittisella tasolla tällainen valtio on liberalistinen: se tunnustaa ja vaatii kaikkia kulttuurisia ryhmiä tunnustamaan kaikki ihmiset itseään hallitseviksi yksilöiksi, autonomisiksi kansalaisiksi. Toisin sanoen se pitää huolta kaikkien kansalaisten yhtäläisistä poliittisista perusoikeuksista ja rajoittaa sellaisten kulttuuristen ryhmien toimintaa, jotka eivät näitä oikeuksia toteuta. Sen sijaan poliittisten instituutioiden ulkopuolisen elämän suhteen poliittinen liberalismi katsoo, että kulttuuristen ryhmien mahdollisuuksia perinteidensä vaalimiseen ja elämäntapojensa muuttamiseen ei tule rajoittaa, ellei siihen ole yksilöiden poliittisen autonomian ja tasa-arvon kannalta pakottavaa intressiä ja ellei ehdotettu rajoitus ole kyseisen ryhmän toimintaa vähiten rajoittava keino. Poliittinen liberalismi siis pyrkii takaamaan yksilöille ja ryhmille poliittisten käytäntöjen ulkopuolella mahdollisimman laajat vapaudet valita itselleen liberalistisesta yksilöllisen autonomian ihanteesta poikkeavia tai jopa sen kanssa ristiriitaisia elämäntapoja.

Ei vaadi suurta mielikuvitusta huomata, että myös Rawlsin poliittiseen liberalismiin sisältyy suuria ongelmia. Se ei kykene esittämään mitään selkeää sääntöä siitä, milloin poliittisella järjestelmällä on pakottava intressi rajoittaa kulttuuristen ryhmien toimintaa. Aina kun kulttuuriset perinteet ja liberalistiset arvot joutuvat ristiriitaan, on kysyttävä erikseen, onko juuri tässä kysymys poliittisen järjestelmän ytimeen kuuluvista arvoista vai joistakin sellaisista perifeerisemmistä arvoista, joiden valitseminen voidaan poliittisesta järjestelmästä järkyttämättä sallia kulttuurisille yhteisöille itselleen. Näyttää siltä, että Rawlsin

periaatteiden mukaan kulttuuriset ryhmät ovat pakotettuja luopumaan kaikista sellaisista perinteistä, jotka estävät kaikkien niiden jäsenten kasvamista poliittisesti autonomiseksi ja täysivaltaisiksi kansalaisiksi ja toimimista sellaisina. Jos autonomian ihanteesta poikkeavan elämänmuodon valinta on sallittu vain täysivaltaiselle, vaihtoehdoista tietoiselle aikuiselle, poliittiselle järjestelmälle on annettu varsin pitkälle menevä valta päättää esimerkiksi lasten kasvatuksesta ja kieltää kaikki mahdollisuuksia sukupuolen perusteella rajoittavat kulttuuriset käytännöt. Emme ole ilmeisesti päässeet juuri mihinkään liberalismiin perusparadoksista: kaikkien ryhmien näyttää olevan pakko hyväksyä esimerkiksi uskonnon irrottaminen politiikasta, koulupakko, irtolaisuuden lopettaminen, oikeusvaltion käytännöt ja länsimaisen terveydenhoidon periaatteet: eihän poliittisesti autonomiaa kansalaisia muuten kasva. Rawls ei esitä kovin vakuuttavia perusteluja sille, että juuri poliittisiin instituutioihin rajatut liberalismiin periaatteet olisivat se kova ydin, josta arvostuksiltaan erilaiset yhteisöt voisivat päästä yksimielisyyteen. Mikseivät yhtä hyvin tämän ytimen voisi muodostaa hieman vaatimattomammat tai toisella tavalla, esimerkiksi taloudellisen menestyksen varmistamiseen suuntautuneet yhteispelin säännöt, jotka eivät välttämättä velvoittaisi yhteisöjä takaamaan kaikkien jäsentensä autonomisen yksilönkehityksen ehtoja. Hieman tähän suuntaan ovat kehittyneet Rawlsin omatkin näkemykset hänen uusimmassa teoksessaan *The Law of Peoples*, jossa hahmotetaan oikeudenmukaisuusperiaatteita sopijapuolille, joista kaikki eivät hyväksy liberalistista demokratiaa edes poliittisella tasolla, viitaten tosin lähinnä kansainväliseen politiikkaan.

Rawlsin poliittista liberalismia voi kuitenkin myös puolustaa monikulttuurisuuspolitiikan eettisenä lähtökohtana. Jos ylipäänsä

ajatellaan, että monikulttuurisen yhteiskunnan oikeudenmukainen järjestäminen on mahdollista, on ajateltava, että ihmiset voivat erilaisista kulttuuritaustoistaan huolimatta sopia yhteisten ajatteluun, tunnekokemuksiin ja yhteisöelämään liittyvien valmiuksiensa turvin järkevästi keskustellen ainakin joistakin eettisistä periaatteista. Aristoteleen tapaan voidaan ajatella, että tällaisessa eettisessä keskustelussa hahmotetaan näkemys perusihmisyydestä, jokaiseen ihmiselämään muodossa tai toisessa kuuluvista peruskokemuksen alueista ja niiden onnistuneen toteutumisen ehdoista hyvässä ihmiselämässä. Tällaista hyvän elämän mallia tai Rawlsin termein eettisen keskustelun refleksiivistä tasapainopistettä ei voi perustella kenelle tahansa. Radikaalit eettiset skeptikot, sosiopaatit, ammattirikolliset, vallanhimoiset diktaattorit ja raakaa imperialismia toteuttavat valtiot tuskin vakuuttuvat sen kunnioittamisen tarpeellisuudesta. Mallia on kuitenkin vaikea kiistää eettisen keskustelun sisältä: jos eettinen kriitikko suostuu perusteita esittävään keskusteluun, hän jo silloin sitoutuu sellaisiin oletuksiin inhimillisestä rationaalisuudesta ja sosiaalisuudesta, joita väittää arvostelevansa. Eettisen keskustelun menetelmä on ikään kuin itsensä oikeuttava. On myös syytä korostaa, että eettisessä keskustelussa hahmotetut perusihmisyyden ydinarvot eivät muodosta mitään kaikkiin olosuhteisiin sopivaa muuttumatonta järjestelmää. Niitä voidaan aina korjata uuden kokemuksen valossa. Perusihmisyyden piirteet voivat myös olla jännitteisessä suhteessa keskenään. Oikeus päättää itsenäisesti omasta elämästä ja ottaa täysivaltaisesti osaa yhteisön elämän suunnitteluun ja oikeus kuulua omaleimaiseen kulttuuriin kuuluvat molemmat hyvään ihmiselämään, mutta näiden perusoikeuksien yhdistäminen edellyttää usein sovittelua ja kompromissia.

Rawls on kuitenkin oikeassa siinä, että jonkinlainen jako yhteisesti sovittuihin ydinarvoihin ja kulttuurisidonnaisiin arvoihin on tehtävä monikulttuurista yhteiskuntaa järjestettäessä. Jos nyt tarkastellaan niitä yhteiskunnallisia edellytyksiä, joiden pohjalta monikulttuuriset yhteisöt ponnistavat, voisi väittää, että pelisäännöistä sovittaessa yksilöiden poliittinen täysivaltaisuus ja elämän sisältöä koskevien monipuolisten valinnanvapauksien turvaaminen ovat arvoja, joista erilaisten liberaalien ja ei-liberaalien elämänhanteiden edustajat voivat päästä melko pitkälle yksimielisyyteen. Siksi voidaan todeta, että monikulttuuristen yhteiskuntien ei tule luopua perustavien ihmisoikeuksien yleispätevyydestä. Yhteiskunnan on taattava kaikille jäsenilleen täydet poliittiset ja kasvatukselliset oikeudet, pidettävä yllä kaikkien hyvinvoinnin edellytyksiä, estettävä yksilöiden vahingoittaminen ja alistaminen sekä turvattava mahdollisuus ottaa etäisyyttä kulttuuriseen taustaansa ja määrittellä kulttuurinen identiteettinsä uudelleen kaikille, jotka sitä haluavat.

Itse asiassa lopuksi voisi todeta, että sellaisen Rawlsin vastaan esitetyn kritiikin, joka epäilee yksilöllisen poliittisen autonomian houkuttelevuutta kaikille vähemmistökulttuureille, voisi kääntää aivan ylösalaisinkin. Kuinka yleisesti kulttuuriset vähemmistöt oikeastaan vastustavat liberalistisen demokratian poliittisia periaatteita? Eivätkö ne itse asiassa useammin kamppaile päästäkseen täysivaltaisesti ja täysimääräisesti osalliseksi esimerkiksi sellaisista perusoikeuksista kuin tasa-arvosta koulutuksessa, työelämässä, oikeuslaitoksessa ja terveydenhoidossa? Silloin voisi ajatella, että rawlsilainen poliittinen liberalismi ei vain oikeuta poliittista järjestelmää valvomaan, että

autonomisten kansalaisten kehityksen edellytykset toteutuvat yhteiskunnan kaikissa kulttuurisissa yhteisöissä; se myös velvoittaa poliittisen järjestelmän huolehtimaan siitä, että kulttuuristen vähemmistöjen jäsenille turvataan mahdollisuus toimia täysivaltaisina kansalaisina silloinkin, kun kaikki valtakulttuurin edustajat eivät suuria piittaa edes poliittisen tason tasa-arvon toteutumisesta suhteessa kaikkiin kulttuurisiin ryhmiin.

**YHTEISÖJÄSENET JA LAHJOITTAJAT
SAMFUNDSMEDLEMMAR OCH DONATORER**

ALTIA GROUP

DANISCO FINLAND

ELCOTEQ NETWORK

ELISA COMMUNICATIONS

FINNAIR

FORTUM

HYY-YHTYMÄ

KESKO

OPETUSMINISTERIÖ

PARTEK

RAUTARUUKKI

SAMPO

SANOMA-WSOY

OY G.W. SOHLBERG AB

SONERA-YHTYMÄ

STORA ENSO

SVENSKA KULTURFONDEN

TAPIOLA

UPM-KYMMENE

JENNNY JA ANTTI WIHURIN RAHASTO

WÄRTSILÄ